

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Křesťanské motivy v poetice románu Lva Nikolajeviče Tolstého
Vzkříšení

Christian motives in poetics of a novel Resurrection from Leo
Tolstoy

Larysa Bojková

Vedoucí práce: Mgr. Elena Vasilyeva, CSc.

Studijní program: Bakalářský

Studijní obor: Specializace v pedagogice (ČJ-RJ)

2019

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Křesťanské motivy v poetice románu Lva Nikolajeviče Tolstého Vzkříšení potvrzují, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18.4.2019

ANOTACE

Tématem bakalářské práce jsou motivy křesťanství v poetice románu L. N. Tolstého Vzkříšení. V teoretické části bude analyzována historie reformace pravoslavné církve. Budou rozebrána dogmata pravoslavné víry podle Nicejsko-cařihradského vyznání víry. Dále bude zkoumána křesťanská etika Tolstého – jeho názor na Boha, víru a duši. V praktické části bude zjišťováno, jaký vliv mělo téma vzkříšení na ideovou a formální stránku díla, jakým způsobem evangelium a desatero ovlivnilo toto dílo a jak se promítlo do utváření postav obou hlavních hrdinů.

KLÍČOVÁ SLOVA

ruská literatura, 19. století, Tolstoj, křesťanství, pravoslaví, evangelium, pokání, vzkříšení

ABSTRACT

The theme of this thesis is motives of Christianity in poetics of the novel Resurrection from L. N. Tolstoy. In the theoretical part, history of reformation of the official Russian church will be analyzed. Dogmas of official Russian church as written in the Nicene Creed will be analyzed. Further, Christian ethics of Tolstoy such as his view on God, faith and soul will be explored. In the practical part, there will be a research on what impact had the theme of resurrection on an ideological and formal side of the piece, in which way did the gospel and the ten commandments affect the novel and how the author applied the resurrection on both of the main characters in the novel.

KEYWORDS

russian literature, 19th century, Tolstoy, Christianity, Orthodox Christianity, gospel, penitence, resurrection

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Historie pravoslavné církve v Rusku	6
2.1. Zárůdky reformace pravoslavné církve.....	7
2.2. Reformy patriarchy Nikona.....	9
2.3. Osvícenství a sekularizace	12
2.4. Přístup pravoslavné církve k bohosloví v 19. století.....	13
3. Základní učení pravoslavné církve	14
3.1. Zdroje pravdy pravoslavné církve.....	14
3.2. Základní dogmata pravoslavného učení.....	16
3.3. Tradice pravoslavné církve	18
4. Náboženské myšlení L. N. Tolstého	21
4.1. Náboženství jako postoj ke světu	22
4.2. Náboženství vs. „pravé křesťanské učení“ Tolstého.....	23
4.3. Vztah Tolstého k církevním denominacím	25
5. Kritika pravoslavné církve L. N. Tolstým	26
5.1. Důvody exkomunikace Tolstého pravoslavnou církví.....	28
6. Pohled Tolstého na Ježíše Krista	32
7. Idea nenásilí	33
7.1. Neprotivení se zlu zlem.....	35
8. Vzkříšení.....	38
8.1. Inspirace k napsání románu Vzkříšení, jeho vznik a vydání.....	39

9. Odsouzení soudního systému.....	40
9.1. Pohled Tolstého na účastníky soudního systému.....	41
9.2. Pohled Tolstého na odsouzené	44
10. Obhajoba neprotivení se zlu	47
11. Vliv evangelia na román Vzkříšení	49
12. Kritika pravoslavné církve v románu Vzkříšení	50
13. Analýza hlavních postav	51
14. Vývoj Kaťuši Maslovové.....	52
15. Vývoj Dmitrije Ivanoviče Něchljudova.....	55
16. Závěr	60
17. Резюме.....	62
18. Resumé.....	63
19. Zdroje.....	64

1. Úvod

Tématem bakalářské práce jsou křesťanské motivy v poetice románu Lva Nikolajeviče Tolstého *Vzkříšení*. V centru pozornosti této práce je pozorování motivů křesťanství v díle a vývoj hlavních postav. Práce se zabývá vztahem autora k církvi a k církevním dogmatům a tím, jaký vliv mělo na autora evangelium a jak se v románu křesťanské prvky realizují. Zvláštní pozornost bude věnována tomu, jakým způsobem ovlivnilo evangelické učení oba hlavní hrdiny a jaký vliv mělo na jejich vývoj.

Konflikt Lva Nikolajeviče Tolstého a pravoslavné církve je všeobecně znám. Autor nesehlasí s některými základními osnovami církevního učení. Bude zkoumáno, v čem daný problém spočívá, tedy se kterými konkrétními dogmaty odmítá autor souhlasit a jakým způsobem se to v díle projevuje. Nejdříve bude nastíněna historie pravoslavné církve a budou vystižena základní pravoslavná dogmata. Vedle toho se práce bude zabývat Tolstého pojetím křesťanského učení. Zvláštní pozornost bude věnována jeho postoji k evangelické myšlence o nenásilí a neprotivení se zlu zlem a jejímu odrazu v románu. Práce se pokusí vystihnout konflikt mezi touto křesťanskou ideou nenásilí a realitou ruského soudního systému. Bude zjišťováno, jaké řešení tohoto sociálního problému autor v díle navrhuje.

Dále je předpokládán výrazný vývoj obou hlavních postav. K jeho zjištění bude provedena psychologická analýza postav. Sledovány budou jejich myšlenkové pochody, pocity, změny ve vnímání světa, vnitřní zápasy. Zvláštní pozornost bude věnována mravnímu vývoji postav, ale také etickým postojům autora a jejich ztvárnění.

2. Historie pravoslavné církve v Rusku

Reformace křesťanství probíhající v XVI. - XVIII. století měla v Rusku v porovnání s Evropou zcela osobitý charakter. V Evropě se zrodila reformace „zezdola“. Pocházela od prostých lidí, kteří si uvědomovali, že církve zkorumpovala, ztrácí svou duchovní podstatu a je zapotřebí ji obnovit. Reformace zde tíhla k duchovním změnám, ke změnám v přístupu, k duchovní obrodě společnosti. Zatímco na západě probíhaly duchovní změny,

a skrze něj se změnila i praktická forma, v Rusku souvisely reformy až na několik výjimek s formou. Všechny zásadní změny byly iniciovány shora a prostému lidu byly vnuceny. Významnou roli v tomto procesu sehrála také politická situace v zemi.

Po připojení Ukrajiny v první polovině XVII. století bylo totiž zapotřebí obě země propojit nejen stejnou státní mocí, ale i společnou církví, jelikož ta měla v této době velký vliv. Církev byla sice na obou územích pravoslavná, ale lišila se svým přístupem k obřadu. Šlo tedy o provedení změn, které by oba obřady sjednotily. Kvůli tomu vznikl ale problém, jelikož obě tradice považovaly obřad za velmi důležitou součást víry a změny odmítaly. Sjednocení tak bylo velmi složité a doprovázel ho nemalý odpor.

2.1. Zárodky reformace pravoslavné církve

Pravoslavná církev v obou zemích usilovala o zachování tradic svého obřadu, ale byla rozdvojena v chápání správného pramenu tradičního obřadu. Někteří za něj považovali obřad řecký, jiní moskevský. Protivníci moskevského obřadu tvrdili, že vznikl pouze v důsledku nepřesného opisu bohoslužebných knih, a je tedy potřeba tyto chyby opravit a sjednotit obřady v celé zemi podle řeckého vzoru. *«Дело в том, что в эпоху христианизации Руси в Византии пользовались двумя уставами: Иерусалимским и Студийским, — которые в обрядовом отношении разноречили. Восточные славяне приняли и соблюдали первый; у греков, а вслед за ними и у других православных народов, в том числе у малороссов, возобладал второй».*¹

Ruské pravoslaví má však v této době silně mystický charakter. Obřad byl proto pravoslavnými vnímán nejen jako součást jejich duchovního života, čas modliteb, náboženských zpěvů a duchovního obohacení, ale chápali ho přímo jako prostředek spásy. *„Obřad, jehož struktura se příliš nerozumí, magicky „funguje“, prostředkuje spásu. Jakákoliv sebemenší změna ruší účinek této „magie“ mění bohoslužbu v rouhání a místo spásy přináší účastníkům obřadu věčné zavržení“.*² Odtud tedy vychází formální důslednost,

¹ ГУМИЛЕВ, Л.Н. *Om Русу к России* [online]. [cit. 2019-02-27]. Dostupné z: http://dubenshov.ucoz.ru/2009/dok/gumilev_lev-ot_rusi_do_rossii-royallib.ru.pdf

² PUTNA, Martin C. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 9788074295348. s. 125.

se kterou byly obřady vykonávány a nevole k jakýmkoli změnám. Pozdější reorganizace formy bohoslužeb poté vyústila v rozkol církve.

Náboženskou a mravní obnovu prosazoval archimandrita Dionysij z Trojicko-sergijevské lavry. Inspiroval se Maximem Grekem a díly jeho učitele Jana Zlatoústého. Ten mu byl velice blízký, protože stejně jako Dionysij *«мечтал о создании подлинно христианского общества, боролся за высокую нравственность мирян и духовенства»*.³ Dionysij také usiloval o pozvednutí mravnosti a důsledné teologické vzdělání kléru a v odpovídající míře i prostých křesťanů.

Brzy se v Moskvě zformoval kroužek tzv. „bogoljubců“, který se tyto ideje snažil realizovat a jemuž se podařilo postupně získat podstatný vliv. Patřili do něj mimo jiné Ivan Něronov, Stepan Vonidatjev, a Avvakum. Pozdější patriarcha Nikon byl zpočátku kroužku též silně nakloněn. Společně usilovali o návrat kázání do obřadů a odmítali *„zlozvyk ‚mnohohlasí‘, tedy recitace několika liturgických textů najednou. Bogoljubci prosazují ‚jednohlasí‘, tedy ‚jedno po druhém‘“*.⁴ Došlo k reformaci této části obřadu a bylo ustanoveno povinné jednohlasí.

Z těchto neshod ohledně zdánlivě malých změn v obřadu později vznikl velký spor, jelikož Nikon se stal patriarchou a změnil svůj přístup k některým zvykům a *«в стране было официально объявлено о введении троеперстия, а те, кто продолжал употреблять при молитве двоеперстие, были преданы церковному проклятию»*.⁵ Postavil se tedy proti kroužku, ze kterého vyšel, a Avvakum se stal jedním z jeho největších protivníků.

2.2. Reformy patriarchy Nikona

Změny patriarchy Nikona byly v dané době nešťastné, protože *«эта попытка встретила отпор со стороны людей, которые хотели сохранить русскую»*

³ ЗЕНЬКОВСКИЙ, С.А. *Русское старообрядчество*. Москва: Институт ДИ-ДИК, 2006. ISBN ISBN978-5-93311-012-5.

⁴ PUTNA, Martin C. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 9788074295348. s. 127.

⁵ ГУМИЛЕВ, Л.Н. *От Руси к России* [online]. [cit. 2019-02-27]. Dostupné z: http://dubenshov.ucoz.ru/2009/dok/gumilev_lev-ot_rusi_do_rossii-royallib.ru.pdf

старину, а не православие. Парадокс состоит в том, что возврат к исходной православной форме народ воспринял как обновление, тогда как именно Никон пытался реставрировать православие».⁶ Jeho protivníky byli tzv. staroobřadníci. Jejich jméno je rozporuplné, protože právě oni usilovali o zachování stávající formy a návrat k té původní odmítali. Mezi zavedené změny patřilo například křižování se třemi prsty místo dvou, úklon do pasu nahradil klanění se až k zemi atp. Nikon dal také opravit a sjednotit církevní knihy, protože se jednotlivé kopie od sebe lišily. Chtěl obřad unifikovat a zbavit ho příměsí let. Také od duchovních požadoval mravnost a byl znám svou přísností v trestech.

Nikonovy reformy vzbudily vlnu radikálního odporu. Hlavním odpůrcem a vůdcem staroobřadníků se stal výše zmíněný protopop Avvakum. Protivníky reform, kteří vnášeli do pravoslavné církve rozkol, postihly kruté represe. Obyčejný lid viděl v reformách projev zvláště patriarchy a výsměch víře spíše než snahu o zlepšení. А «так как царь во всем поддерживал патриарха, то в глазах обывателей наступила эра антихриста, который хочет надругаться и уничтожить христианскую веру».⁷ Avvakum byl spolu s dalšími vůdci opozice zatčen, vysídlen na Sibiř a roku 1682 upálen. I mnozí další zastánci starého obřadu z řad prostého lidu byli spíše ochotni zemřít, než aby přijali obřad nový. „Houževnatý odpor stoupců nedotknutelnosti tradice a starého náboženského ritu... vůči novotám a oficiální církvi dospěl na jednotlivých místech až k chiliastické extázi, vrcholící v hromadném sebeupalování.“⁸ V tomto masovém odporu zahynulo až 20 000 lidí.

Nikonova ctižádost mezitím rostla. V době perzekuce staroobřadníků «предпринял попытки управлять царем и государством».⁹ Car Alexej Michailovič nejprve Nikona

⁶ САННИКОВ, С.В. *Двадцать веков христианства. Второе тысячелетие.: Учебное пособие по истории христианства.* Одесса: Богомыслие, 2001. ISBN 5-7454-0558-9. с. 258.

⁷ Tamtéž s. 260.

⁸ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska. 2., dopl. a rozš. vyd.* Praha: Nakl. Lidové Noviny, 1995. ISBN 8071062162. s. 121.

⁹ САННИКОВ, С.В. *Двадцать веков христианства. Второе тысячелетие.: Учебное пособие по истории христианства.* Одесса: Богомыслие, 2001. ISBN 5-7454-0558-9. с. 260.

podporoval. Poté se však jeho vztah k němu změnil a Nikon cítil, že upadl v nemilost. *«Импульсивный и решительный, Никон отреагировал почти незамедлительно: первый же серьезный случай царского недовольства стал для него поводом для отставки. 10 июня 1658 года он снял с себя патриаршее облачение и как простой монах ушел в свой монастырь».*¹⁰ Nikon se rozhodl své výsadní postavení opustit a uchýlit se do ústraní.

Zvítězila tedy oficiální církev a nový obřad, ale lid byl rozdělen a až třetina se hlásila ke staroobřadníkům. Sannikov upozorňuje na zajímavý paradox ruské církve. Zatímco na Západě konzervativci v církvi zůstali a reformátoři se od ní distancovali, v Rusku nastal proces opačný a od církve se oddělila konzervativní část, tedy staroobřadníci. Pokus o sjednocení a očištění církve skončil rozkolem, pronásledováním a tragickým upalováním sebe sama.¹¹

V XVII. století zachovával prostý lid většinou v byzantské tradice. Jejich reakcí na reformy bylo jen utvrzení protizápadních tendencí. Západní kultura měla vliv zejména na vyšší třídy, které sice byly ovlivněny racionalizmem, materializmem a volnomyšlenkářstvím, ale zároveň často zachovávaly pravoslavné obřady, což vedlo k vyprazdňování smyslu víry. Vznikl zde citelný rozdíl v chápání křesťanství různými sociálními vrstvami. Tyto rozdíly v přístupu k víře vedly k prohlubování propasti mezi prostým lidem a šlechtou. *«В XVII веке стала удерживаться идея «святой Руси», которая предполагала истинное православие простого народа в противовес сомнительному православию самодержавия и знати. На самом деле понятие «святая Русь» не отражало почти никакой христианской святости, а подчеркивало только простоту или необразованность и приверженность стране. Очень часто оно включало в себя идеалы ветхозаветных и евангельских героев и несомненно отражало религиозность, но только внешнюю, обрядовую».*¹²

¹⁰ САННИКОВ, С.В. *Двадцать веков христианства. Второе тысячелетие.: Учебное пособие по истории христианства.* Одесса: Богомыслие, 2001. ISBN 5-7454-0558-9. с. 260.

¹¹ Тамtéž s. 261.

¹² Тамtéž s. 373-374.

XVIII. století probíhalo pro pravoslavnou církev ve znamení sblížení se se státní mocí, nebo přesněji – v podřízení se státu. Za vlády Petra I. byl v Rusku ustanoven synod, tedy kolegium, které plnilo funkce patriarchy, a hlavou církve se stal formálně car. Šlo o začlenění církve do státního aparátu. Později došlo k postupnému převzetí vlády nad církevními pozemky a od poloviny století muselo duchovenstvo přísahat svou oddanost carské vládě. Tak se z církve stal prostředek pro utvrzení státní moci v zemi, jelikož přesvědčovala popy, aby kázali ve prospěch cara a vlády a získávali tak pro ně přízeň lidu. O poslušnosti vládcům se v církvích učilo jako o nejdůležitější křesťanské ctnosti. Byla to také doba větší otevřenosti západu a také růsti vzdělanosti. S tím však nastal pro duchovenstvo problém ve formě nedostatku nezbytného teologického vzdělání. Nebyly zatím založeny duchovní akademie. Velké mezery byly i v materiálech, ze kterých by duchovní mohli čerpat znalosti ohledně základních disciplín. Chyběly podklady například k dogmatické teologii nebo církevní historii.

2.3. Osvícenství a sekularizace

Další význačnou kapitolou v dějinách ruského myšlení jsou dva hlavní filozofické proudy XIX. století – slavjanofilství a západnictví. Zatímco slavjanofilé požadovali samostatný rozvoj Ruska a odmítnutí přílišného vlivu Evropy, přívrženci západnictví tento vliv uznávali jako součást přirozeného vývoje společnosti a jít ve stopách Evropy chtěli. Rozdíly vidíme i ve vnímání duchovní sféry. Zatímco slavjanofilé se pevně drží pravoslaví, druzí se přiklánějí spíše k vědě. Jejich náboženské smýšlení se nevázalo na Rusko nebo pravoslaví a spojovalo lidi bez ohledu na národnost. Jedním z nejvýznamnějších představitelů západnictví je P. J. Čaadaev.¹³ Jeho představa spočívala v osobním náboženském prožitku, byl zastáncem myšlenky tzv. *«вселенской церкви»*,¹⁴ kam patří všichni praví věřící bez ohledu na národnost. Pravoslaví a vlastenectví v jeho učení nehrálo žádnou roli. Slavjanofilé zase *«верили в мессиаское предназначение России и православия, основываясь не только на самобытности, но и на религиозно-культурной»*

¹³ Ruský filosof první poloviny XIX. století.

¹⁴ КОТТРЕЛЛ, Джек. *Вера, переданная святым: Библейская доктрина для современных читателей*. Симферополь: Teaching Ministries International, 2007. ISBN 978-966-8180-92-7. с. 448.

*исключительности русского народа».*¹⁵ Pravoslaví vnímali jako suverénně nadřazené, jediné pravé křesťanství.

V Rusku bylo XIX. století dobou velkého hospodářského růstu, zrušení nevolnictví a také značného oslabení vlivu církve na lid. Významnou roli v tom hrál kromě osvícenství i morální rozvrat pravoslavného duchovenstva. Ve své většině službu v chrámech kněží vnímali jako prostředek zabezpečení rodiny. O jejich duchovní, morální stav se nepečovalo a nebyla mu věnována potřebná péče. Projevovalo se to vnějším zachováním rituálů a opakováním modliteb, ale smysl víry byl pro ně často vyprázdněn, což svým rozvráceným způsobem života dokazovali. K pohoršení prostého lidu se taková služba slučovala s opilstvím a nadřazeným, pyšným přístupem, který byl v ostrém kontrastu s křesťanským *«ничего не делайте по любопрению или по тщеславию, но по смиренномудрию почитайте один другого высшим себя».*¹⁶ Lid byl tímto dosavadním nepřístupným chováním pohoršen a mnozí se od takové oficiální církve distancovali. Morální čistotu a upřímný, odpovědný přístup k víře někteří našli v sektách, které v té době vznikaly po celém Rusku. Zvláště hojně vznikaly protestantské „sekty“ – štundisté, baptisté a další. Tak se v Rusku v druhé polovině 19. století objevily první evangelické církve.

V této době tedy vznikla v Rusku půda pro náboženské myšlení mimo pravoslavnou církev, ze které pak vzešel unikátní jev, kdy došlo k rozdělení ruské náboženské filozofie a ruského bohosloví a tyto dvě sesterské větve se začaly rozvíjet zvlášť. Náboženská filozofie se pak výrazně promítla do literatury XIX. století. *«Религиозная философия, вобравшая в себя черты эстетического гуманизма, была тесно связана с расцветом русской религиозной литературы. Фактически она переплеталась с литературой и часто в литературе находила свое выражение».*¹⁷

¹⁵ КОТТРЕЛЛ, Джек. *Вера, переданная святым: Библейская доктрина для современных читателей.* Симферополь: Teaching Ministries International, 2007. ISBN 978-966-8180-92-7. s. 610.

¹⁶ Послание к Филиппийцам 2:3

¹⁷ САННИКОВ, С.В. *Двадцать веков христианства. Второе тысячелетие.: Учебное пособие по истории христианства.* Одесса: Богомыслие, 2001. ISBN 5-7454-0558-9. с. 609.

Charakteristickým znakem značné části významných spisovatelů této doby je propojování jejich literární činnosti s náboženskou filozofií. Osobitým rysem ruské literatury XIX. století je syntéza literatury, filozofie, náboženství a bohosloví. Religiózní tematika se výrazně projevuje například v dílech N. V. Gogola, N. S. Leskova, F. M. Dostojevského nebo ukrajinského spisovatele T. G. Ševčenko a samozřejmě také v díle Lva Nikolajeviče Tolstého.

2.4. Přístup pravoslavné církve k bohosloví v XIX. století

Během XIX. století se také výrazně mění přístup pravoslavné církve k bohosloví. Zatímco do té doby byla víra vnímána mysticky, zakládala se na osobním spirituálním prožitku každého člověka a teorie zaostávala, v této době přišel obrat k formám scholastickým, racionálním. Během první poloviny XIX. století byly v Rusku otevřeny čtyři reformované akademie pro duchovní. Cílem bylo vybavit duchovenstvo znalostmi z historie církve, řeckého jazyka, biblické teologie a dalších oborů. Do této doby se takové disciplíny v duchovních vzdělávacích zařízeních neučily, stejně tak nebylo obvyklé vyučování v ruštině, která postupně začala nahrazovat latinu, což byl v duchovní sféře Ruska velký krok. Zavedení těchto nových postupů vyvolalo velkou potřebu vědeckých teologických prací a dalších materiálů pro rozvoj zaváděných disciplín. Velký posun zaznamenala zvláště církevní historie. Vydávaly se propracované historické knihy, například *Краткая церковная история* metropolity Platona, nebo další podobná díla metropolita Makaria nebo Filareta. V oboru dogmatické teologie vyniká zvláště dílo *Православно-догматическое богословие* metropolity Makaria.

Na počátku XIX. století car Alexandr I. vznesl požadavek na přeložení Bible do ruštiny pro potřeby prostého lidu, k domácímu čtení. Brzy byla přeložena všechna evangelia, která byla v roce 1819 vydána v 10 000 exemplářích. Tento krok, který byl vítaný prostým lidem, však vyvolal vlnu nevole u většiny pravoslavného duchovenstva. Kněží se dostali do paradoxní situace, kdy čtení Bible sice nezakazovali, ale s rozšiřováním evangelií nesouhlasili s tím, že je to věc příliš svatá na to, aby se povalovala na poličkách prostého lidu. Nevole duchovních přerostla až v to, že veškerý náklad právě vydaného ruského Pentateuchu byl spálen samotnými nejvyššími představenými církve. Až za vlády Alexandra II. bylo možné kompletní překlad Bible vydat, čehož se ujal Svätý Synod a první výtisky vyšly roku 1876.

3. Základní učení pravoslavné církve

V následující části se pokusíme nastínit základní pravoslavná dogmata a tradice s ohledem na téma práce. Zmíníme Nicejsko-cařihradské vyznání víry a poukážeme na rozdíly mezi Písmem a Poselstvími a jejich vliv na pravoslavný obřad.

3.1. Zdroje pravdy pravoslavné církve

Formálně je základním zdrojem doktrinálních poznatků Písmo svaté. Bible vydávané pravoslavnou církví většinou obsahují navíc i apokryfní knihy Starého zákona a další tři knihy obsahují nekanonické dodatky. Mimo to jsou významným pilířem pro pravoslavnou víru i spisy církevních otců, pravoslavné kánony a liturgické knihy. Tyto texty jsou chápány jako klíč k poznání Písma a je jim prakticky přikládána stejná důležitost jako samotnému Písmu, i když formálně má Bible vyšší postavení. Dále mezi tyto mimobiblické texty patří: *«Апостольские правила, решения соборов, переданные через поколения учения веры, таинства и священные обряды, и многое другое»*.¹⁸ Například bohoslužebné knihy a knihy kanonizovaných modliteb.

Dvojitý zdroj pravdy s sebou přináší mnohá úskalí. V některých případech se tyto sekundární texty staví nad pravidla Písma. Po běžném věřícím se nepožaduje samostatné studium biblických textů a nedoporučuje se ani jeho nezávislé čtení, což se zdůvodňuje přílišnou složitostí. Kázání se často nezakládají na biblických úryvcích, zvláště těch novozákonních, ale čerpají hlavně ze sekundárních textů nebo ze starozákonních příběhů. Tak dochází nejen ke snížení důležitosti Písma a k různým dodatkům k němu, což je v Novém zákonu zakázáno, ale i k popírání evangelických pravd. Sannikov uvádí¹⁹ například po-

¹⁸ САННИКОВ, С.В. *Фундамент. Начатки учения.: курс начального богословия*. Одесса, 2006. ISBN 966-95823-3-4.с. 533.

¹⁹ Тамtéž s. 393.

žadavek rozvodu po kandidátech na duchovní pozici, i když Nový zákon rozvod kategoricky odmítá,²⁰ nebo pravidlo pokrývky hlavy pro kněze, což je v rozporu s novozákonním textem: «*Всякий муж, молящийся или пророчествующий с покрытою головою, постыжает свою голову*».²¹

Ale ani tyto zdroje pravdy nejsou užívány systematicky. Běžně se dodržují jen některá pravidla těchto textů a jiná se „zapomínají“. Není výjimečné ani to, že si tradiční mimobiblické texty navzájem protirečí, časem se mění, některé části nabývají na důležitosti, jiné se stávají nepohodlnými a odsouvají se do pozadí. «*Непризнание достаточности Писания для построения доктринальной и практической жизни, введение дополнительных церковных постановлений (Священное Предание) ввело в православие многие отклонения от Истины*».²²

3.2. Základní dogmata pravoslavného učení

Základní dogmata pravoslavného učení jsou shrnuta v Nicejsko-cařihradském vyznání víry, které se zakládá na Písmu svatém. Pro svou výstižnost, stručnost a všeobecnou uznávanost je tento symbol víry „*nejpůvodnějším a nejdůležitějším dokumentem církevního učení, ‚páteří‘, ‚souhrnem‘ dogmat, absolutní normou víry*“²³, a to nejen víry pravoslavné. Stejný symbol víry má i víra katolická a shodně se na něm i drtivá většina evangelických křesťanů. Nicméně na rozdíl od evangelických křesťanů není pro pravoslavné pochopení dogmat hlavní cestou k poznání. Pravoslaví upřednostňuje poznávání vnitřní, mystické. „*Nejde tu tak o práci myšlenkovou jako spíše o pravé prožívání, jež jest nad*

²⁰ Евангелие от Матфея 19:6

²¹ Первое послание к Коринфянам 11:4

²² САННИКОВ, С.В. *Фундамент. Начатки учения.: курс начального богословия*. Одесса, 2006. ISBN 966-95823-3-4. с. 428.

²³ САНКОВ, Стефан. *Православное христианство восточное: его поддато и соуасный став*. Лига православной культуры, 1931. с. 38.

rozum.²⁴ Hlavním zdrojem poznání není Bible. Pravda je chápána jako «выражение той жизни, которую Церковь имеет через Святого Духа».²⁵ Nehledě na to, že pravoslavní vyzdvihuje prožívání víry nad teologické poznatky, symbol víry musí umět každý pravoslavný z paměti. Zpívá ho při každém obřadu celé shromáždění a je součástí předepsaných ranních modliteb pravoslavného věřícího.

Symbol víry se skládá z dvanácti částí. První pojednává o jediném Bohu, všemocném Stvořiteli všeho. Další uznává Ježíše Krista Synem Božím a rovnocenným členem Svaté Trojice. Bůh je jeden, ale projevuje se ve třech obrazech – Bůh Otec, Syn Ježíš Kristus a Duch svatý. Trojjedností se také zabývá dogma osmé, které se zaměřuje na Ducha svatého a Jeho působení. Křesťané, včetně pravoslavných, neuznávají pohanské mnohobohství, ale věří v jednoho trojjediného Boha («Слушай, Израиль: Господь, Бог наш, Господь един есть». Второзаконие 6:4). Pojetí trojjednosti je složité a není předmětem této práce, a proto se zde omezíme jen na základní vysvětlení. S. V. Sannikov ve své knize *Фундамент*, kde vysvětluje základní pojmy teologie, vysvětluje tento problém takto: «Отец, Сын и Святой Дух – один и тот же Бог, но это не три имени одной и той же Личности. Они отличны друг от друга: Отец – не Сын, Сын – не Святой Дух, а Святой Дух – не Отец»²⁶. Nejsou to tedy tři bozi, ale jeden. V Trojici není nikdo hlavní, první či poslední, ale je zde rovnost. V evangeliu od Matouše je trojjednost vidět v 3. kapitole, ve verších 16.-17: «И крестившись, Иисус тотчас вышел из воды, - и се, отверзлись Ему небеса, и увидел Иоанн Духа Божия, который сходил, как голубь, и ниспускался на Него. И се, глас с небес глаголющий: Сей есть Сын Мой возлюбленный, в Котором Мое благоволение».

Třetí dogma zdůrazňuje dvojí přirozenost Ježíše – božskou a lidskou skrz tzv. neposkvrněné početí Panny Marie. Příčina příchodu Syna Božího na tento svět, vystižena ve čtvrtém dogmatu, je spasení lidstva prostřednictvím vykupitelské smrti Ježíše Krista, která

²⁴ САННИКОВ, Стефан. *Православные христианство восточные: его поддато и современное состояние*. Лига православной культуры, 1931. с. 41.

²⁵ САННИКОВ, С.В. *Фундамент. Начатки учения.: курс начального богословия*. Одесса, 2006. ISBN 966-95823-3-4. с. 392.

²⁶ Тамтѣж с. 69.

obnovuje pro věřícího přístup k Bohu a věčnému životu. Toto usmíření je nezbytné, člověk sám své hříchy zahladit nemůže žádnými dobrými skutky. „*Jedině Kristus tím, že byl Bohočlověkem, smazal následky hříchu svou obětí a zjednal usmíření.*“²⁷ Páté dogma se týká vzkříšení Krista. Slova «*И воскресшего в третий день, согласно с Писанием*»²⁸ také odkazují na vyplnění proroctví o zmrtvýchvstání Syna Božího. Právě skutečnost vzkříšení je pro pravoslavné garancí vykoupení. Nedůvěřují však víře bez skutků, tj. nelze žít po vykoupení stejným životem jako do té doby. V člověku musí nutně nastat změny, které ho budou motivovat k dobrým skutkům. Víra a skutky musí jít ruku v ruce, jedno od druhého oddělit nelze. Rozhodně ale nejde o zásluhu spásy dobrými skutky. Není pro ně spasení bez skutků, ale ani skrze skutky. Šesté a sedmé dogma utvrzuje pravdu nanebevzetí a slavného druhého příchodu Krista. Už ale ne jako Spasitele, ale jako Soudce živých i mrtvých.

Deváté dogma vyjadřuje, že církev je jedna, svatá, obecná a apoštolská. Církev je ustanovena samotným Bohem, jak je řečeno v Matoušově evangeliu: «*Создам Церковь Мою, и врата ада не одолеют ее.*»²⁹ Ježíš Kristus je hlavou této církve, což je jasně vyjádřeno například v listu Efezským: «*Христос глава Церкви.*»³⁰ Jinde najdeme i přirovnání k vinné révě a ratolestem. I to zobrazuje podobný princip jednoho hlavního, živícího členu a ostatních částí, na něm závislých. Jedinou církví se zde chápe společenství všech pravoslavných věřících, nezávisle na místě a čase. Jiné denominace mají inkluzivnější přístup a řadí sem všechny upřímně věřící křesťany bez ohledu na rozdíly v chápání sekundárních otázek netýkajících se spasení. Církev je svatá, protože její hlavou je Kristus a Duch svatý v ní působí k posvěcování jednotlivých členů. Dále je církev označena jako obecná. Znamená to, že obsahuje všechny věřící všech dob, národů a zemí. Nakonec

²⁷ CANKOV, Stefan. *Pravoslavné křesťanství východní: jeho podstata a současný stav*. Liga pravoslavné kultury, 1931. s. 51.

²⁸ *Никоно-Цареградский Символ веры* [online]. [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <https://www.molitvoslov.com/content/Simvol-very>

²⁹ Евангелие от Матфея 16:18

³⁰ Послание к Ефесянам 5:23

je církev také apoštolská, protože staví na apoštolském učení a zachovala si sounáležitost s jejich duchem.

Desátým dogmatem je uznávání jednoho křtu pro odpuštění hříchů. Poslední dvě dogmata vyjadřují víru ve vzkříšení mrtvých a ve věčný život. O posmrtném životě učení pravoslavné církve říká, že duše člověka jde devátý den po smrti k soudu, na kterém je jí určen věčný život podle zásluh. Tento osud mohou příbuzní zmírnit svými modlitbami a církevními obřady.

3.3. Tradice pravoslavné církve

Následující řádky se budou věnovat tradicím pravoslavné církve, které se zakládají hlavně na výše zmíněných mimobiblických církevních textech. Písmem podloženy buď vůbec nejsou, nebo mají jen velice slabou argumentaci.

K tradicím pravoslavné církve patří uctívání mnohých svatých. V chrámech se nacházejí ikony s jejich vyobrazením, ke kterým se lidé mohou modlit a jimž se mohou klanět. Věří v to, že se za ně svatí přimluví u Boha a oni tak spíše budou vyslyšeni. Zvláštní postavení zde má Panna Marie. I když jak Panna Marie, tak svatí vyobrazení na ikonách mají v křesťanském životě mnohdy velký význam pro své výjimečné postavení, povel klanět se jim v Písmu nenalezneme. *«Совсем не обоснованы молитвы, обращенные к ней, особенно с утверждением: «Ты одна спасительница всех людей!» Это заявление выглядит кощунством по отношению к жертве Иисуса Христа и практически перечеркивает ее значение».*³¹ Podobně teologicky nepodložené je i hojně užívané znamení kříže, které se užívá místo modlitby. *«Иконы, крестные знамена, свечи, ритуалы, т.е. знаки, призванные играть посредническую роль, на деле отвлекают от истинного богопоклонения».*³²

Dalším ustáleným narušováním Písma je oslovování duchovních „otče“, „svatý otče“ nebo „učiteli“. Ježíš takovou nerovnost mezi duchovními a pastvou výslovně zakázal:

³¹ САННИКОВ, С.В. *Фундамент. Начатки учения.: курс начального богословия.* Одесса, 2006. ISBN 966-95823-3-4. с. 416.

³² Тамtéž s. 399.

*«И Отцом себе не называйте никого на земле, ибо один у вас Отец, Который на небесах, и не называйтесь наставниками, ибо один у вас Наставник – Христос».*³³ Mezi duchovním a jeho pastvou by měl být spíše vztah bratrství, jak ustanovil Ježíš Kristus. Tento princip je zapsán v Matoušově evangeliu.³⁴ Mimoto členové vyššího duchovenstva musí být z řad mnichů. Celibát však Písmem vyžadován není: *«Епископ должен быть... одной жены муж».*³⁵ I na tomto příkladu je vidět, jak se často v praktickém duchovním životě tzv. Poselství staví výše než Bible.

Biblicky vratký podklad má i křest nemluvňat a členství v církvi. Pravoslavní rozumí křtem připojení člověka k církvi, na tom se s evangelíky shodnou. Spasení je nicméně podle Bible možné i bez křtu, jak je vidět na příkladu hříšníka ukřižovaného spolu s Ježíšem, který pokřtěn nikdy nebyl, ale přesto ho podle Ježíšových slov očekával věčný život v ráji.³⁶ Podle pravoslavného učení však začíná duchovní život teprve po křtu. Před křtem by se měl věřící zřící hříšného života a zavázat se před Bohem k čistému svědomí. To však pravoslavným nebrání ve křtu nemluvňat. Takové křty jsou zdůvodněny vírou rodičů a svůj původ berou ve starozákonním obřezávání chlapců, které se provádělo osmý den po porodu. Dále odkazují na křty celých domácností, které prováděli apoštolové a předpokládají, že v rodinách byly i malé děti, které byly pokřtěny také. Pravoslavní dokonce proklínají ty, kteří by nemluvňata křtít odmítli. Tato tradice *«позволила большому количеству мирских, невозрожденных людей войти в Православную церковь и занять в ней главенствующие места, превратив ее из живого организма Христова в централизованную организацию тоталитарного образца».*³⁷

Další tradicí pravoslavné církve je specifický obřad, který má jasný řád a zůstal od raného středověku téměř nezměněn. Zakládá se na symbolice, která *«должна раскрывать*

³³ Евангелие от Матфея 23:9-10

³⁴ Евангелие от Матфея 20:25-28

³⁵ Первое послание к Тимофею 3:2

³⁶ Евангелие от Луки 23:39-43

³⁷ САННИКОВ, С.В. *Фундамент. Начатки учения.: курс начального богословия.* Одесса, 2006. ISBN 966-95823-3-4. с. 428.

*содержание Священного Писания и обращать сердца присутствующих к Богу».*³⁸

Tento postup má pomáhat k navození mystické, duchovní atmosféry. Je toho dosahováno pomocí rituálních úkonů, z paměti zpívaných modliteb a čtení biblických textů, které jsou pečlivě vybrány a opakují se. Při obřadu se tak k prostým věřícím nikdy nedostane Písmo ve své plnosti, obsáhlosti. Je otázkou, zda řadoví věřící symbolice rozumí, nebo zda je pro ně přitažlivá jen svou tajemností. V každém případě zde vidíme odklon od praktik první církve, jejíž obřad byl založen na čtení a výkladu Písma, duchovních písních a kdy měl každý věřící možnost významně se do obřadu zapojit. Rozdíl mezi jednotlivými účastníky obřadu nebyl oproti pravoslavné církvi na první pohled dáván najevo speciálním oděvem duchovních.

V této části jsme se věnovali úskalím, do kterých se dostává pravoslaví kvůli dvojímu zdroji pravdy – Písmu a tzv. Poselstvími. Mystičnost a strohost formy bohoslužeb navozuje pocit duchovnosti, ale evangelická symbolika je pro řadové věřící často nepochopitelná, a tak se mnozí musí spokojit s vnější formou, která je pro ně vnitřně prázdná a které nerozumí.

4. Náboženské myšlení L. N. Tolstého

V této kapitole se budeme zabývat přístupem L. N. Tolstého k náboženství vůbec a poté konkrétně k pravoslaví. Tolstoj je považován za náboženského myslitele, často dokonce za křesťanského. Jeho pohled na křesťanství byl však značně odlišný od tradičního přístupu. Zakládal se v mnohém hlavně na morální stránce, na vzájemném soužití člověka s člověkem, na vzájemné lásce. Dogmatům se často věnoval jen v případech, kdy dokazoval jejich nepotřebnost či nesmyslnost. *«В учении Л. Толстого получили*

³⁸ САННИКОВ, С.В. *Фундамент. Начатки учения.*: курс начального богословия. Одесса, 2006. ISBN 966-95823-3-4. с. 413.

*второстепенное значение взгляды его на природу Бога, мира и человека и...центр тяжести его учения лежит в нравственно-социальной стороне».*³⁹

To mohlo být způsobeno jeho názory na poznatelnost Boha, pravdy, smyslu života. Jak poukazuje Gusev, Tolstoj ve svých dílech nebyl, co se týká těchto otázek, zcela jasně vyhraněný. Z jedné strany má přístup agnostický, tedy zcela popírá možnost jasně odpovědět na metafyzické otázky. Z druhé strany je to krajní racionalista, který vidí v lidském rozumu *«единственный источник знания и критерий истины и усвояющий этому разуму чуть не всеведение своего рода».*⁴⁰ Pravda je pak něco, na čem se shodne celé lidstvo a co nevyžaduje žádných zázraků pro své potvrzení, protože rozum nás všechny vede ke stejným závěrům. Z toho plyne jeho odmítání rozumem nepochopitelných dogmat, zvláště o Trojici, protože to není něco, k čemu člověk nutně dojde, bude-li logicky přemýšlet. Tolstého víra *«или совершенно отождествляется с непосредственным знанием, или же понимается как то, к чему приходит человеческий разум в силу принудительных логических требований»*⁴¹.

4.1. Náboženství jako postoj ke světu

Podle Guseva definuje Tolstoj náboženství jako odpověď na jedinou otázku: *«Зачем я живу и какое мое отношение к окружающему меня бесконечному миру?»*⁴² Odpověď na tuto otázku rozděluje vztah člověka ke světu do tří kategorií:

1. primitivně osobní
2. společenský
3. křesťanský (božský)

³⁹ ГУСЕВ, А.Ф. *О сущности религиозно-нравственного учения Л.Н. Толстого. Второе вновь переработанное и значительно дополненное издание.* Казань: Издание книжного магазина А. А. Дубровина, 1902. с. 44.

⁴⁰ Тамtéž s. 44.

⁴¹ Тамtéž s. 46.

⁴² Тамtéž s. 46.

První skupina si klade za cíl dosažení nejvyššího možného blaha pro sebe samotné, bez ohledu na ostatní. Druhá vidí blaho v uspokojení svých potřeb a potřeb osob blízkých – rodiny, státu nebo dokonce celého lidstva. Třetí skupina nepovažuje cíle své nebo cíle určité skupiny za určující, ale smysl vidí *«только в служении той воле, которая произвела его и весь мир для достижения не своих целей, а целей этой воли»*.⁴³ Právě to má podle Tolstého dělat křesťanství, ovšem ve své pravé, nezkažené formě. Tolstoj vidí tyto tři skupiny jako tři fáze pokroku lidstva. Pokud první fáze myslela jen na sebe a své vlastní potřeby, další už své obzory dokázala rozšířit o ostatní lidi, skupiny či národy kolem. Zatím nejpokrokovější fáze, tj. ta třetí, tedy křesťanství ve své nejčistší podobě, tak jak ho představil Kristus, se pak oprostila od lidských potřeb úplně a chce se soustředit pouze na vykonávání vůle vyšší moci, která je původcem jejich života.

Tolstoj věří, že celé lidstvo se dostává do této fáze. Čím dál více lidí se ztotožňuje s tímto třetím přístupem ke světu, což se vyjadřuje v různých náboženstvích a filozofických úvahách. *«Все в наше время внешние формы общения унитарийцев, универсалистов, квакеров, сербских назаренов, русских духоборов и всех так называемых рационалистических сект, все проповеди, песнопения, беседы, книги их суть религиозные проявления этого отношения человека к миру»*.⁴⁴ Každé existující náboženství nutně musí být zařaditelné k jedné z těchto skupin. Ve svém traktátu *Религия и нравственность* rozděluje mnohá známá i méně známá náboženství do těchto tří skupin. Pravoslaví má státní charakter, je spojeno se státní mocí, kterou podporuje, organizuje lid, dává mu útěchu a podporuje ochranu státu skrz souhlas s vojsky a válkou. Zařazuje ho tedy do druhé skupiny. Do stejné skupiny pak patří i judaismus, který se zakládá na myšlence vyvoleného národa, tedy na lásce k určité skupině. K první skupině řadí nejstarší hrubá pohanská náboženství, nebo pozdější náboženství v jejich zkažené podobě, jako například islám, buddhismus, taoismus a jiné. Ke třetí skupině řadí dle svého názoru nejpokrokovější náboženství, tedy to, které nazývá křesťanstvím „ve své pravé podobě“.

⁴³ ГУСЕВ, А.Ф. *О сущности религиозно-нравственного учения Л.Н. Толстого. Второе вновь переработанное и значительно дополненное издание.* Казань: Издание книжного магазина А. А. Дубровина, 1902. с. 47.

⁴⁴ Тамtéž s. 50.

Stejně jako každé náboženství, tak i každého člověka můžeme zařadit do jedné z těchto skupin. Každý si nutně vědomě či nevědomě vybere jeden z těchto tří přístupů ke světu. *«Всякий человек, вышедший из животного состояния, неизбежно признает то, или другое, или третье из этих отношений, и в этом признании и состоит истинная религия каждого человека, несмотря на то, к какому исповеданию он номинально признает себя принадлежащим».*⁴⁵

4.2. Náboženství vs. „pravé křesťanské učení“ Tolstého

Křesťanství *«в его истинном значении»*,⁴⁶ jak říká Tolstoj, je něco zcela jiného, než to, co si pod tímto pojmem představí věřící člověk. V knize *Христианское учение* podává Tolstoj svůj výklad tohoto učení. Jakékoliv náboženství je podle něj výsledkem hledání smyslu života, jeho cíle. Lidé si vždy uvědomovali, že základy jejich života nejsou pevné, že je život pomíjivý a nikdo v něm nedosáhne trvalého blaha, po kterém všichni touží. Proto hledali Boha nebo bohy, *«которые могли бы избавить их от различных бед этой жизни и в будущей жизни давали бы им то благо, которого они желали и не могли получить в этой жизни».*⁴⁷ S pokrokem vědy však tato učení, mezi nimi i křesťanství v tradiční podobě nebo judaismus, postupně přestávala modernímu člověku vyhovovat. Lidé už nemohou dále věřit tomu, co věda popírá. Mimo to prý podle Tolstého zažili mnozí zklamání, když po plnění všech požadavků víry nedosáhli štěstí, které si představovali. S možností cestování a seznamování se s jinými kulturami pak také poznali, že existuje velké množství učení, z nichž každé samo sebe považuje za pravdivé a odmítá všechna ostatní. Pak jsou také masy, které věří tomu či jinému náboženství stejně upřímně, jako věřím já ve své. Z toho pak mnozí mohou vyvodit, že *«ни одно из этих*

⁴⁵ ГУСЕВ, А. Ф. *О сущности религиозно-нравственного учения Л.Н. Толстого. Второе вновь переработанное и значительно дополненное издание.* Казань: Издание книжного магазина А. А. Дубровина, 1902. с. 50.

⁴⁶ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Христианское учение.* Berlin: Heinrich Caspari, 1917. с. 10.

⁴⁷ Тамtéž s. 11.

*учений не более истинно, чем другое, и что потому ни одно из них не может быть принято за несомненную и непогрешимую истину».*⁴⁸

Zatímco tradiční náboženství se snaží skrz existenci Boha skrýt rozpor mezi touhou po blahu v tomto životě a realitou a přesouvá odměnu za „správné“ žití do posmrtného života, křesťanství ve svém pravém významu, jak ho Tolstoj nazývá, se tento rozpor skrýt nesnaží. Smysl života vidí v touze po blahu jak pro sebe samého, tak i pro všechny ostatní. Tato touha se rodí v každém člověku, který se řídí rozumem a Tolstoj ji dokonce nazývá bohem. *«Желание же блага всему существующему есть то, что дает жизнь всему существующему, то, что мы называем Богом».*⁴⁹ Právě v tomto je snad zárodek, ze kterého klíčí celý Tolstého rozpor s tradičním křesťanstvím. Věří, že Bůh je poznatelný bez prostředníků, tedy bez kněží či Písma. V učení Tolstého každý může poznat Boha individuálně *«своим сознанием в себе самом».*⁵⁰ Tolstého bůh je v každém z nás a projevuje se touhou po blahu pro všechno živé, která má sjednocovat všechny. Cílem života pak je *«замена разделения и несогласия в мире – единением и согласием»*,⁵¹ což každý člověk realizuje tak, že sám v sobě násobí lásku a projevuje ji. Aby se tato láska projevovала, nemusí člověk dělat nic, protože láska *«сама собой стремится к своему проявлению»*⁵². Nám tedy zbývá jen odstranit překážky, které jí v projevoování brání. Tyto překážky nazývá Tolstoj hříchy a mohou být různého druhu. Jednak jsou to hříchy společenské, které pramení z lidských zvyků a institucí, jednak také hříchy osobní, kořenící v nepotlačení začáteční vrozené touhy po osobním blahu nebo v touze neustále toto blaho násobit.

⁴⁸ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Христианское учение*. Berlin: Heinrich Caspari, 1917. s. 13.

⁴⁹ Тамtéž s. 18.

⁵⁰ Тамtéž s. 18.

⁵¹ Тамtéž s. 21.

⁵² Тамtéž s. 25.

4.3. Vztah Tolstého k církevním denominacím

Lev Nikolajevič Tolstoj odmítá církev jako institut obecně, bez ohledu na denominaci. Vidí v ní příčinu rozkolu mezi lidmi, jelikož každá církev dle jeho názoru hlásá svou správnost a všechny ostatní denominace označuje za nedostatečně blízké pravdě. Místo snahy o jednotu a lásku mezi všemi lidmi je tak dosaženo pravého opaku, kdy jedni věřící nenávidí druhé a opovrhují jimi kvůli jinému chápání pravdy. *«Причина разделения христиан есть именно учение о церкви, учение, утверждающее, что Христос установил единую, истинную церковь, которая по существу своему свята и непогрешима и может и должна учить других. Не будь этого понятия «церкви», не могло бы быть разделения между христианами».*⁵³

Dále Tolstoj říká, že každá křesťanská církev sice vychází z učení Ježíše, ale poté si k tomuto učení přidává své příměsi. Proto Tolstoj odmítá jakékoliv denominace, nevidí žádnou prospěšnost ve zkoumání různých věrouk, ale zaměřuje se na to, co mají všechny denominace společného. *«Смысл дается только познанием того семени, того плода, из которого все они вышли и для которого они все живут. Все вышли из жизни и дел Христа, и все живут только для того, чтобы производить дела Христа, Т.е. дела добра».*⁵⁴ Takové lidi je pak možné nalézt v jakékoliv církvi bez ohledu na denominaci, což dle Tolstého potvrzuje, že právě učení Krista není v jednotlivých církvích, ale v tom, co je společné všem denominacím. *«Верования разделились, а основа их одна; стало быть, в том, что лежит в основе всех вер, есть одна истина».*⁵⁵ Dle Tolstého všechny křesťanské denominace vycházejí z učení Krista. Cílem duchovně hledajícího člověka pak není najít tu správnou denominaci s pravdivou věroukou, protože taková neexistuje, ale soustředit se na společný základ všech těchto náboženských skupin, protože právě v tomto základu se skrývá pravda. Tento princip vysvětluje Tolstoj pomocí

⁵³ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Соединение и перевод четырех Евангелий* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.e-reading.club/book.php?book=56882>

⁵⁴ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Соединение и перевод четырех Евангелий* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.e-reading.club/book.php?book=56882>

⁵⁵ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Соединение и перевод четырех Евангелий* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.e-reading.club/book.php?book=56882>

podobnosti o stromu: *«Если взять какую бы то ни было веточку из раскидистого куста, то совершенно справедливо будет сказать, что от веточки к веточке, и сучка к суку, и от сука к корню всякая веточка преемственна от ствола, но не всякая одна исключительно преемственна. Все одинаковы. Сказать, что всякая веточка есть одна настоящая веточка, будет нелепо; а это то самое и говорят все церкви».*⁵⁶

5. Kritika pravoslavné církve L. N. Tolstým

Lev Nikolajevič se tedy neřadil k žádné denominaci. Ve zvláště velkém rozporu však byl s církví pravoslavnou, se kterou se neustále střetával a jejíž disfunkce a odklon od Písma se staly terčem jeho kritiky. Tyto neshody byly ale také zdrojem mnohých rodinných problémů a později i téměř věci národní, zvláště po jeho exkomunikaci z pravoslavné církve. K té došlo kvůli jeho nesouhlasu se základními dogmaty pravoslaví. Nepřiznává například deváté dogma o církvi: *«Для меня всякая церковь есть ложь, потому что человек не может быть непогрешимым».*⁵⁷

Tolstoj dále kritizoval nedbalý přístup k základnímu učení Krista a naopak důslednost ve věcech formálních a zároveň veřejně popíral snad každý bod Nicejsko-cařihradského vyznání víry. Toto vyznání ve výstižné formě vyjadřuje základní dogmata Písma svatého. Samotné Písmo je vnímáno jako neomylné, inspirované Bohem. S tím Tolstoj odmítá souhlasit. Jedině Ježíšovo učení je podle něj jediné, čistá pravda a byla zjevena lidem během Ježíšova života. Zdaleka to však neznamená, že by tato pravda byla přesně a neomylně zapsána v evangeliích. Jsou to pro něj jen prostá svědectví Ježíšových současníků. *«Откровение выразилось в душах людей, а люди передали его друг другу и записали*

⁵⁶ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Соединение и перевод четырех Евангелий* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.e-reading.club/book.php?book=56882>

⁵⁷ ГУСЕВ, Н.Н. *Лев Толстой против государства и церкви*. Berlin: J. Ladyschnikow Verlag G. m. b. H., 1917. s. 16.

кое-что».⁵⁸ Tolstoj nevidí rozdíl mezi kanonizovanými a nekanonizovanými knihami. Evangelii bylo napsáno mnohem více než kanonizované čtyři, ale on je všechny vnímá jen jako pokusy lidí vyjádřit Ježíšovo učení. Neexistuje tedy pro něj žádné neomylné Písmo, na kterém církev staví. Proto pro něj ztrácí význam nejen většina Nového zákona, ale i některé pasáže evangelií. Tolstoj se nezabývá ani Starým zákonem, který vnímá jako věrouku židů. Je sice zajímavý, protože může napomáhat k pochopení evangelií, ale jinak má podle Tolstého pro křesťany stejný význam stejně jako jakákoliv jiná víra. Že by křesťanství z židovství vycházelo, popírá na základě toho, že židovství zná násilí a mstu, zatímco křesťanství je ve své podstatě mírumilovné.

Tolstoj radikálně zavrhuje pravoslavnou církevní víru pro její postoj k evangeliu. Tvrdí, že pravoslavná církev spíše „hlásá... jenom vnější kult modlářství“⁵⁹ než službu Bohu, a že učení Kristovo nejen sama neplní, ale skrývá jeho pravý význam před prostým lidem. Ve své knize *Království Boží ve vás* popisuje, jak byl v jednom klášterním knihkupectví, kde viděl mužika vybírat knihy pro svého vnuka. Doporučil mu ruské evangelium, ale mnich, který mu pomáhal s výběrem, to odmítl s tím, že se jim to nehodí a podstrkoval jim popisy ostatků, svátků, ikon a další podobné věci. Pravoslavná církev se podle Tolstého snaží vyloučit možnost pravého pochopení učení Kristova. Neodmítá ale, že i v této víře je složka, která je pravdivá, jinak by podle něj už dávno zanikla. Takto odpovídá pravoslavnému duchovnímu, který k němu byl poslán, aby ho po jeho vyloučení z církve nasměroval na správnou duchovní cestu: *«Да, у вас есть истина, если бы у вас не было истины, вы бы давно погибли. Но вместе с истиной у вас и много лжи. Вас гордыня дьявольская обуюла, что вы знаете истину. Мне вот 80 лет, и я до сих пор только ищу истину. И эта ваша уверенность в том, что вы знаете несомненную истину, разъединяет вас со мною, с китайцем... А я соединяюсь с ним»*.⁶⁰

⁵⁸ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Соединение и перевод четырех Евангелий* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.e-reading.club/book.php?book=56882>

⁵⁹ TOLSTOJ, L.N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s. 50.

⁶⁰ ГУСЕВ, Н.Н. *Лев Толстой против государства и церкви*. Berlin: J. Ladyschnikow Verlag G. m. b. H., 1917. s. 14-15.

5.1. Дůvody exkomunikace Tolstého pravoslavnou církví

Učení Tolstého bylo velice známé a přijímané v Rusku i za jeho hranicemi. Mnozí lidé, kteří s ním sympatizovali, se sami začali zamýšlet nad pravoslavnou církví a postupně se odkláněli od své původní víry. Tento jev byl rozšířen zvláště u vyšší společnosti. Pravoslavná církev k tomu nemohla být lhostejná, a tak byla nucena se k situaci vyjádřit. Učinila tak v únoru roku 1901, kdy vydala *Определение Святейшаго Синода, отъ 20-22 февраля 1901 года № 557, съ посланіемъ вернымъ чадамъ Православныя Грекороссійскія Церкви о графе Льве Толстомъ*. V tomto dokumentu popisuje Lva Tolstého jako lžiučitele, který s horlivostí fanatika káže «*ниспровержение всехъ догматовъ Православной Церкви и самой сущности веры христіанской*».⁶¹

Dále vystihuje hlavní body, ve kterých se jeho názory rozcházejí s učením pravoslavným, a to konkrétně: odmítnutí trojjedinosti Boha, odmítnutí dvojí přirozenosti Ježíše Krista – lidské a božské, kterého nevnímá jako Spasitele, který byl ukřižován za naše hříchy a vstal z mrtvých a ve kterém mají věřící naději na spasení. Dále popírá neposkvřené početí Panny Marie, nesouhlasí s existencí posmrtného života a odplaty. Odmítá veškeré svátosti církve, opovrhuje jakýmikoliv svatými předměty pravoslavné víry a «*не содрогнулся подвергнуть глумленію величайшее изъ Таинствъ, святую Евхаристию*».⁶²

⁶¹ *Определение Святейшаго Синода, отъ 20-22 февраля 1901 года № 557, съ посланіемъ вернымъ чадамъ Православныя Грекороссійскія Церкви о графе Льве Толстомъ*. Церковные ведомости, издаваемые при Святейшем правительствующем Синоде: еженедельное издание с прибавлениями [online]. Санкт-Петербург, 1901, (№ 8 (24 февраля) [online]. [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <https://www.prilib.ru/item/461216>

⁶² *Определение Святейшаго Синода, отъ 20-22 февраля 1901 года № 557, съ посланіемъ вернымъ чадамъ Православныя Грекороссійскія Церкви о графе Льве Толстомъ*. Церковные ведомости, издаваемые при Святейшем правительствующем Синоде: еженедельное издание с прибавлениями [online]. Санкт-Петербург, 1901, (№ 8 (24 февраля) [online]. [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <https://www.prilib.ru/item/461216>

Lev Nikolajevič Tolstoj se nechystal na toto církevní stanovisko jakkoli reagovat, ale poté, co přišla bouřlivá reakce ze strany blízkých i zcela neznámých lidí, kteří ho zahrnuli svými dopisy a zastavovali ho z tohoto důvodu na ulicích, se rozhodl, že odpoví a uvede tak na pravou míru to, co o něm bylo řečeno synodem, a že se vyjádří i k dopisům lidí, v nichž mu někteří hrozili smrtí, jiní zase vyjadřovali své sympatie a jednotu v myšlení, o které Tolstoj nemálo pochyboval.

Ve své reakci – *Ответ на определение Синода от 20-22 февраля 1901г. и на полученные по этому случаю письма*, kterou zahajuje citátem Coleridgeho: „*He who begins by loving Christianity better than Truth will proceed by owing his own Sector Church better than Christianity, and end in loving himself better than all.*“⁶³ Tolstoj potvrzuje pravdivost prohlášení, že se zřekl pravoslavné víry. Přestal plnit její obřady a ve své závěti uvedl, že nechce být pohřben v souladu s pravoslavnými tradicemi. Obřady pravoslavného duchovenstva považuje za čarodějnictví, kdy na každou životní situaci existuje „zaklínadlo“, které za určitý obnos duchovní pronáší. Podle svých slov se ale víry zřekl ne proto, že by se vzbouřil proti Hospodinovi, ale proto, že mu chce celou svou duší sloužit. Než se zřekl církve, strávil Tolstoj mnoho času studiem dogmat, teologie a učení církve. Dále se prakticky snažil plnit vše, co pravoslavná církev ukládá každému svému členovi. Své závěry formuluje takto: *«я убедился, что учение церкви есть теоретически коварная и вредная ложь, практически же собрание самых грубых суеверий и колдовства, скрывающее совершенно весь смысл христианского учения»*.⁶⁴

Velmi silná slova užil také v rozhovoru s pravoslavným duchovním, který k němu byl poslán po jeho vyloučení z církve. Tehdy duchovní připodobnil obřady ke skořápce, která se nesmí rozbít dřívě, než na to kuře bude připravené. Tolstoj na to odpověděl takto: *«Скорлупа – это тело, цыпленок – это дух, а ваше учение – это дерьмо*

⁶³ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Ответ на определение синода от 20—22 февраля и на полученные мною по этому случаю письма* [online]. [cit. 2018-07-06]. Dostupné z: <http://www.theosophy.ru/lib/tolstotv.htm>

⁶⁴ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Ответ на определение синода от 20—22 февраля и на полученные мною по этому случаю письма* [online]. [cit. 2018-07-06]. Dostupné z: <http://www.theosophy.ru/lib/tolstotv.htm>

*на скорлупе».*⁶⁵ Ještě tvrdší a v očích snad jakékoliv církve rouhačská slova použil podle zápisků jeho sekretáře první den Velikonoc roku 1908: «*А я все думаю: Христос воскрес. Лучше бы ему не воскресать, чем говорить такие глупости, какие он говорил после воскресения. Ни одного умного слова!*»⁶⁶

O tom, že církev se snaží skrýt pravé učení Krista, mluví i v knize *Království Boží ve vás*. Zde tvrdí, že pravé učení odpovídá jak rozumu, tak lidské přirozenosti, a tudíž k jeho pochopení a k tomu, aby mu lidé věřili, není zapotřebí zázraků, ale jen čistý rozum. Vše, co je potřeba dokazovat nepochopitelnými zázraky je lživá příměs, která nemá žádnou hodnotu. K takovým příměsím řadí neposkvřené početí, božskou přirozenost Krista, vzkříšení i veškeré další zázraky. Tyto zázraky odvádějí pozornost od smyslu křesťanství, dělají ho stále tajemnějším, temnějším, nepochopitelnějším, až přecházejí v kacírství hlásající svou neomylnost a kult modlářství. Přezíravě například mluví o vzkříšení Lazara: «*Он и не воскресал никогда, и не мог воскреснуть, и не зачем ему было воскресать».*⁶⁷

*„Mezi církvemi jakožto církvemi a křesťanstvím nejen že není nic společného (kromě jména), ale jsou to dva zcela si odporující a navzájem nepřátelské přístupy. Jeden je pyšná, násilí, sebedůvěra, nehybnost a smrt; druhý – skromnost, pokání, pokora, postup a život.“*⁶⁸ Tolstoj vidí pravé křesťanství v tom, aby člověk stále více a více pronikal do učení evangelia a aby horlivě konal to, o čem evangelium mluví. Jde o věčné zdokonalování, kdy nelze dosáhnout té mety, ve které si člověk může říci, že učení pochopil a v celé jeho plnosti jej koná.

Tolstoj právě proto odmítá jakoukoliv církev. Tvrdí, že jakmile se shromáždění lidí přestává snažit plně chápat a plnit učení a ustanovuje se v útvar církve, která tvrdí, že jako

⁶⁵ ГУСЕВ, Н.Н. *Лев Толстой против государства и церкви*. Berlin: J. Ladyschnikow Verlag G. m. b. H., 1917. c. 15.

⁶⁶ Tamtéž s. 23.

⁶⁷ Tamtéž s. 21.

⁶⁸ TOLSTOJ, L. N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s. 49.

jediná chápe i plní vše a nárokuje si tak vlastnictví na jedinou pravdu, začíná nevyhnutelná degradace a odklon od učení. Podle Tolstého je blaho jen v neustálém postupu k nedosažitelné dokonalosti a strnutí je přerušení blaha. Tvrdí, že „*naplnění nauky spočívá jen v neustálém pokroku za dosažením stále vyšší a vyšší pravdy a ve stále větším a větším uskutečňování nauky v sobě láskou stále větší a větší - a mimo sebe stále větším a větším uskutečňováním království Božího*“⁶⁹.

Synod mu mimo jiné vytýkal z pravoslavného pohledu i pochybný názor na Boha. Tolstoj odmítá učení o Trojici, kterou uznává celý křesťanský svět a na které se zakládá celé křesťanské učení. Křesťané neuznávají pohanské mnohobožství, ale věří v jednoho trojediného Boha. Tolstoj ve své odpovědi synodu potvrzuje, že takového Boha neuznává. *«То, что я отвергаю непонятную троицу... это совершенно справедливо. Бога же – духа, бога – любовь, единого бога – начало всего, не только не отвергаю, но ничего не признаю действительно существующим, кроме Бога, и весь смысл жизни вижу только в исполнении воли Бога, выраженной в христианском учении»*.⁷⁰

Tolstoj kromě Trojice odmítá i posmrtný život s odplatou za skutky, které člověk na zemi dělal. Odmítá jak ráj, tak i peklo a druhý příchod Ježíše Krista na zem vůbec. Uznává, že je spravedlivé to, co řekl synod ohledně toho, že opovrhne tajemstvími. Ve své odpovědi synodu přiznává, že veškeré tajemství považuje za čarodějnictví, které neodpovídá křesťanskému učení. Odmítá křest nemluvňat, protože ti křesťanskou víru nepřijímají vědomě, a tudíž křest pozbývá svého smyslu. Dále se negativně vyjadřuje k sňatku mezi rozvedenými a k povolování rozvodů, které je dle jeho názoru nepřijatelné. Největší zlo však vidí v odpouštění hříchů. *«В периодическом прощении грехов на исповеди вижу вредный обман, только поощряющий безнравственность и уничтожающий опасение перед согрешением»*.⁷¹ Tolstoj zastává názor, že člověk, který věří v odpuštění

⁶⁹ TOLSTOJ, L. N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s 43.

⁷⁰ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Ответ на определение синода от 20—22 февраля и на полученные мною по этому случаю письма* [online]. [cit. 2018-07-06]. Dostupné z: <http://www.theosophy.ru/lib/tolstotv.htm>

⁷¹ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Ответ на определение синода от 20—22 февраля и на полученные мною по этому случаю письма* [online]. [cit. 2018-07-06]. Dostupné z: <http://www.theosophy.ru/lib/tolstotv.htm>

hříchů skrze pokání a v obět' Ježíše Krista propadne pasivitě a hříšným vášním, místo aby se snažil zdokonalit. „*Člověk, který je naučený tomu rouhavému učení, že se nemůže spasit vlastními silami, ale jiným prostředkem, se bude nevyhnutelně uchýlovat k tomuto prostředku, ne ke svým silám, na něž, jak je ujišťován, je hřích se spoléhat. Veškeré církevní učení – se svým vykoupením a svátostmi – vylučuje učení Kristovo, tím více učení pravoslavné se svým modlářstvím.*“⁷²

6. Pohled Tolstého na Ježíše Krista

Lev Nikolajevič Tolstoj byl silně ovlivněn Ježíšem Kristem. Tvrdí o něm, že jediné On *«принес на землю истину, благодаря которой можно жить и не впасть в смертельное отчаяние и не умереть»*.⁷³ Nevnímá ho však tak, jak je v křesťanské tradici zvykem – jako Syna Božího a člena Trojice, tedy jako Boha. I když tvrdí, že Jeho učení obsažené v evangeliu je nejčistší pravda. *«Бог или человек Христос, но учение его писатель признает божеским»*.⁷⁴ To, že Ježíše nevnímá jako svatého, bezhříšného Boha ukazuje například jeden ze zápisků jeho sekretáře, ve kterých cituje Tolstého takto: *«святыми мы никогда не будем. Бирюков говорил мне, что у него явилась мысль написать грехи Христа: обругал змеями, мечами велел запастись, торговцев выгнал и пр. Это было бы очень полезно именно для того, чтобы показать, что человек не может быть свят»*.⁷⁵

Kanonizované knihy evangelia Matouše, Marka, Lukáše a Jana nevidí jako závazné, nýbrž jako pouhé verze, které obsahují chyby a na které je možné pohlížet s rezervou. Tento pohled je výrazně v rozporu se všemi tradičními formami křesťanství a to i včetně pravoslavné, která má v praxi rozporuplný poměr k významu Písma a Poselstvími.

⁷² TOLSTOJ, L.N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s. 51.

⁷³ АБРАМОВИЧ, Н.Я. *Религия Толстого*. Москва: Изд. И.А. Маевского, 1914. s. 33.

⁷⁴ Tamtéž s. 35.

⁷⁵ ГУСЕВ, Н.Н. *Лев Толстой против государства и церкви*. Berlin: J.Ladyschnikow Verlag G. m. b. H., 1917. s. 17.

7. Idea nenásilí

Ve své knize *В чем моя вера* Tolstoj upozorňuje na to, že ještě v žádné době náboženského úpadku nedošlo k zavržení nejdůležitějších hodnot všech náboženství, a zvláště křesťanství tak daleko, jako je tomu teď. Má na mysli zvláště ideu rovnosti lidí. Lidé jsou jeden k druhému podle Tolstého mnohem bezcitnější a krutější než kdy předtím nejen kvůli ztrátě víry, ale hlavně proto, že nevidí následky svého jednání. *«В наше время мы убиваем людей через такую сложную систему, и последствия нашей жестокости так старательно убираются и скрыты от нас, что нет никаких сдерживающих жестокость воздействий, и жестокость одних людей к другим все увеличится и увеличивается и дошла в наше время до пределов, до каких она еще никогда не доходила».*⁷⁶

Hlavním principem jakéhokoli náboženství či víry je dle Tolstého rovnost lidí. Tento princip byl však u velké většiny duchovních lidí jeho doby úplně zapomenut. Tolstoj kritizoval, že ve vědě se opak dokonce podporoval, a to například Darwinovou teorií přirozeného výběru. Dále tvrdí, že zničení určitých skupin lidí pro pohodlí jiných se akceptuje jak vládou, tak vědou a ve většině zemí i oficiální církví. V tom vidí Tolstoj největší kámen úrazu. Podle něj spočívá řešení v tom, aby si každý uvědomil, že vedle stojící člověk je jeho bratr, že jeho život je boj stejně jako ten jeho. A hlavně, aby se prakticky plnilo přikázání z Ježíšova Kázání na hoře: *«Итак во всем, как хотите, чтобы с вами поступали люди, так поступайте и вы с ними, ибо в этом закон и пророки».*⁷⁷

Tolstoj ale dále říká, že takové řešení nejen není přijatelné pro vládce, kteří se svou hříšnou přirozeností nechtějí a nemohou přijmout takové řešení, ale že ho odmítají a vůbec utajují jeho existenci i přední lidé křesťanského světa. Tolstoj tvrdí, že duchovní *«На вопрос о том, почему люди, будучи по существу равными, могут одни судить, принуждать, обирать казнить других, не только не отвечают, но не признают его существования. По их учению выходит, что насилия эти совершают не люди,*

⁷⁶ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *В чем моя вера?*. Genève: M. Elpidine, libraire-éditeur, 1891. с. 26.

⁷⁷ Евангелие от Матфея 7:12

*а что-то такое отвлеченное, называемое государством».*⁷⁸ Proti tomu má výrazné námitky ve své knize *Království Boží ve vás*, kde klade otázku, kolik lidí je potřeba, aby se zločin stal spravedlností. „*Jednotlivec nesmí zabíjet. Pokud zabil, je zločinec, je vrah. Dva lidé, deset, sto lidí, pokud to udělá, jsou – vrazi. Ale stát nebo národ může zabíjet, jak se mu líbí, a nebude to vražda, ale pěkná, dobrá věc.*“⁷⁹ Ve stejném duchu se nese i popis hrůzy, který ho naplnil, když viděl zemřít člověka na gilotině. Popsal ho v traktátu *Так что же нам делать*. Říká, že i když byl daný člověk nepochybně vinen v činech, za které byl poslán na popravu, nemohl s tímto trestem vyrovnat a pochopil, že poslat člověka na smrt je stejný zločin jako ten, za který je trestán. V tom okamžiku *«я ахнул и понял не умом, не сердцем, а всем существом моим, что все рассуждения, которые я слышал о смертной казни, есть злая чепуха, что сколько бы людей ни собралось вместе, чтобы совершить убийство, как бы они себя ни называли, убийство - худший грех в мире».*⁸⁰

7.1. Neprotivení se zlu zlem

Kázání na hoře je neznámější částí Kristova učení. Z něj jsou nejspíše nejslavnější verše 38-48. Slova Krista o neprotivení se zlému, o lásce k nepřátelům a o nastavení druhé tváře dodnes v mnohých vyvolávají nejen obdiv, ale i pocit nedosažitelného ideálu. Při jejich čtení vyvstává mnoho otázek o jejich výkladu a praktickém použití v běžném životě. Je to text, který Tolstého ovlivnil na celý jeho život. Je to základ jeho filozofického myšlení, jeho vnímání světa. Je to pro něj klíčový text, který v něm vyvolal palčivé otázky. Musíme pasivně přihlížet násilí, nebo můžeme v takovém případě sami násilí použít? Máme právo bránit se fyzicky? Je zde Ježíšem zrušena jakákoli spravedlivá odplata včetně působením soudů a policie? A může se pak křesťan účastnit soudů, být členem policie nebo vojákem?

⁷⁸ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *В чем моя вера?*. Genève: M. Elpidine, libraire-éditeur, 1891. с. 38.

⁷⁹ TOLSTOJ, L.N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s. 16.

⁸⁰ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Так что же нам делать*. Москва: Посредник, 1907. с. 29-30.

Přímo řečeno - Tolstoj odmítá jakékoliv násilí. Výrok „*Neprotiv se zlému*“⁸¹ si vykládá až bolestně doslovně. Člověk nejen nesmí bránit sebe, ale ani ostatní. Nemůže bránit svou zemi v době války. Ve své knize *Království Boží ve vás* to dovádí do takových, zdálo by se, krajností, že se člověk nemůže ani dovolat pomoci u státní moci, u soudu, policie, ale o tom později. Zkrátka nemůže projevit jakoukoliv fyzickou sílu nejen k odplatě za křivdu, nýbrž ani při sebeobraně nebo při obraně slabších. V té samé publikaci dokonce uvádí krajní případ, kdy odmítá bránit dívku, za kterou se žene násilník, jelikož neví s naprostou jistotou, jak by se případ odehrál, kdyby nezasáhl násilím a tudíž by mohlo být násilí neoprávněné. Tímto logickým klíčem se tedy všechno násilí stává neoprávněným a v jeho očích hříšným.

Tolstoj mluví o nesplácení zla zlem. Avšak nekáže pasivitu, nepodporuje indiferentnost, trpnost k bezpráví. Žádá absolutní nasazení v boji proti zlu, avšak osobitou cestou. „*Skutečné neprotivení se je jediné opravdové odporování zlu. To ono potírá hlavu zmije. Ono ničí a nakonec vykořeňuje zlý cit.*“⁸² Ve své knize *Království Boží ve vás* uvádí Ballouův *Katechismus neprotivení se*, se kterým se ztotožňuje a který říká, že „*zlu je potřeba se protivit nejrozumnějšími spravedlivými prostředky, ale nikdy ne zlem*“.⁸³

O těchto prostředcích pak Tolstoj mluví v souvislosti se Společností pro ustálení míru mezi lidmi, konkrétně v knize *Království Boží ve Vás* uvádí Prohlášení zásad, které její členové přijali. Tato společnost působila v Americe a prohlášení, které sestavil William Lloys Harrison roku 1838, bylo podepsáno společností v Bostonu. Její členové podporují ideu non-resistance v tom samém smyslu, v jakém ji chápe Tolstoj.

Podle tohoto prohlášení ke klidnému převratu dojde tehdy, pokud někteří přestanou uznávat lidskou vládu a strhnou k tomu postupně i ostatní. Jediný Král i Soudce je Ježíš Kristus. Tito lidé mají uznávat za svou vlast celý svět a za své spoluobčany veškeré lidstvo. Nezůstává zde tedy žádné místo pro vlastenectví, pro zabírání cizího teritoria atp., protože

⁸¹ Евангелие от Матфея 5:39

⁸² TOLSTOJ, L.N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s. 19.

⁸³ Tamtéž s. 16.

zájmy všech lidí jim jsou stejně drahé jako jejich vlastní zájmy. „*Máme za to, že národ nemá právo bránit se vnějším nepřátelům, ani je přepadat. Také to, že ani jednotlivci ve svých osobních vztazích nemohou toto právo mít. Jeden člověk nemůže mít větší význam než celek. Nesmí-li vláda vytvářet odpor cizím dobyvatelům, jejichž cílem je pustošit naši vlast a pobijet naše spoluobčany, právě tak se nesmí vytvářet násilný odpor jednotlivým lidem, kteří ruší veřejný klid a ohrožují bezpečnost druhých.*“⁸⁴

Za hříšné považují války z jakýchkoli motivů včetně obranných a také veškeré přípravy k válkám. Zřizování válečné výbavy, výcvik vojáků, oslavy válečných vítězství atp. Službu ve vojsku a nucení k ní považují za nepřípustné. Z veršů z Matoušova evangelia «*и кто захочет судиться с тобою и взять у тебя рубаику, отдай ему и верхнюю одежду*»⁸⁵ a «*Не судите, да не судимы будете*»,⁸⁶ považují souzení se s lidmi za nesprávné a sami nezastávají takové funkce ani žádná jiná místa ve státních úřadech.

Zvítězit nad násilím hodlají tzv. „*šilným hlásáním*“⁸⁷. Tím myslí šíření svých názorů mezi všemi lidmi, ve všech vrstvách společnosti, bez ohledu na náboženství nebo národnost. K tomu, aby zaměnili násilí proti nepřátelům za vzájemnou bratrskou lásku, jsou odhodláni využít všech dostupných prostředků – pořádat přednášky, šířit ve společnosti brožury, obracet se na státní orgány... Jeden z nejznámějších křesťanských apologetů S. C. Lewis o úspěchu takového hlásání značně pochybuje ve své stati *Why I am not a pacifist*, kde říká, že jen liberální země pacifisty tolerují. V takových zemích pak buď bude pacifistů málo na to, aby měli dostatečně velký vliv na zabránění války, nebo pokud jich bude dostatek, budou nuceni vzdát se bez násilí totalitní zemi, kde je tolerovat nebudou,

⁸⁴ TOLSTOJ, L. N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s. 11.

⁸⁵ Евангелие от Матфея 5:40

⁸⁶ Евангелие от Матфея 7:1

⁸⁷ TOLSTOJ, L. N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s. 13.

a tudíž jejich vliv bude opět roven nule. „*Pacifism of this kind is taking the straight road to a world in which there will be no Pacifists.*“⁸⁸

S Tolstého názorem na neprotivení se nesouhlasí ani T. G. Masaryk, který ve své knize *Rusko a Evropa* říká, že přikázání lásky a humanity nejen připouští, ale přímo vyžaduje protivení se zlu. Tvrdí, že „*o povaze činu rozhoduje motiv*“,⁸⁹ a tudíž vidí obranu jako čin dobrý, i když navenek se projevuje stejně jako násilí. Masaryk namítá, že podíváme-li se na dějiny, zjistíme, že války a revoluce přinesly i mnoho dobrého. Jinak vykládá verš o neprotivení se také Martin Luther: «*...христианин должен быть готовым к тому, чтобы претерпевать всякое зло и несправедливость, не мстить за себя самого и не защищать себя перед судом, чтобы вообще не нуждаться в светской власти и праве для себе самого. Для других же он может и должен искать мести, права, защиты и помощи – и делать для этого все возможное.*»⁹⁰

Tolstoj byl po vydání své publikace *Jaká je moje víra?* seznámen s knihou Chelčického *Sít víry*, o které se vyjádřil, že je to kniha „*po všech stránkách podivuhodná*“⁹¹. Chelčický v ní zastává názor, že křesťan jakožto vyznavač mírnosti, pokory, dobrosrdečnosti a odpuštění křivd se nemůže zároveň účastnit jakýmkoli způsobem státní moci, protože „*násilí je nutnou podmínkou pro moc. Křesťan (...) nemůže být tím, kdo rozhoduje, nebo vojákem, ale nemůže mít ani žádnou funkci ve správě, nemůže být ani obchodníkem nebo třeba statkářem; může být jenom řemeslníkem nebo rolníkem*“.⁹² Pro Tolstého je nemožné být křesťanem, a přitom vědomě a klidně pracovat ve státní správě, u soudu, nebo být vojákem.

⁸⁸ LEWIS, C. S. *Why I'm Not a Pacifist* [online]. 2014 [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <http://www.cslewis.com/why-im-not-a-pacifist/>

⁸⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, KAUTMAN, František a Vratislav DOUBEK, ed. *Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku*. Rev. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996. ISBN 8090197175.

⁹⁰ ЛЮТЕР, М. *О светской власти: Избранные произведения*. СПб.: «Фонд Лютеранского Наследия», 1997. с. 136.

⁹¹ TOLSTOJ, L.N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202. s. 22.

⁹² Tamtéž s. 23.

8. Vzkříšení

Dílo *Vzkříšení* bývá označováno za sociálně ideologický román. Autor zde jasně formuluje své etické postoje a prostor románu využívá především k představení a propagandě těchto představ. Hlavní myšlenka je „*předkládána jako daná, neměnná apriorní pravda. A z tohoto jediného úhlu je vedeno vyprávění, které se nám jeví jako obrovský autorův monolog, v němž vyprávění splývá s popisem a úvahou*“⁹³. Ideály a hodnocení tedy nevyplývají v závěru románu z významového obsahu díla, jak je obvyklé pro jeho tvorbu, nevytříbí se postupně.

Lev Nikolajevič Tolstoj se především snaží vystihnout celkové uspořádání života v Rusku, a to z perspektiv různých vrstev společnosti. Zachycuje ohromnou propast mezi životem vyšší třídy a prostých pracujících lidí, kteří i přes tvrdou práci nemají naději na to, že by se mohli ze svých chudých poměrů vytrhnout. Kromě toho se zejména zaměřuje na hrubé nedostatky soudního systému, morální rozklad vyšší třídy a degradační účinky vojenské služby na systém morálních hodnot a výchovu mladých mužů. Jako protipól k těmto negativním jevům staví myšlenku neprotivení se zlu zlem, která je rozvíjena v celé šíři románu. Právě toto je výše zmíněná apriorní pravda, ze které román vychází, celý děj ji potvrzuje a na konci se znovu jasně formuluje. Jako prostředek k vyjádření dané pravdy si mimo jiné zvolil i velice zajímavého vypravěče, ve kterém se „*paradoxně spojovala zdůrazněná objektivita se zcela otevřeným hodnotícím stanoviskem, se soudcovským a někde až kazatelským zanícením*“⁹⁴, což se značně podílí na kazatelském vyznění tohoto románu.

⁹³JEHLIČKA, Miloslav. *Vypravěčské umění Lva Tolstého*. Praha: Univerzita Karlova, 1970. Acta Universitatis Carolinae. s. 184.

⁹⁴ Tamtéž s. 184.

8.1. Inspirace k napsání románu *Vzkříšení*, jeho vznik a vydání

Vzkříšení je považováno za jedno z vrcholných děl konce století a Byčkov jej dokonce označuje za «*вершину критического реализма*».⁹⁵ Podle něj nebylo v duchu kritického realismu stvořeno nic obdobného ani předtím, ani potom. Inspiraci pro hlavní postavu a dějovou linii románu Lvu Nikolajeviči Tolstému přinesl Anatolij Fedorovič Koni, když ho v roce 1887 seznámil se zajímavým životním příběhem Rozálie Onni, jež se později stala předlohou pro Kaťuši Maslovovou. Tolstoj však námět dlouho nevyužil. Až o dva roky později vznikla povídka, ve které si Tolstoj ujasňoval základní formu budoucího románu a podle iniciátora námětu ji nazval Koniovskou. Tato povídka se věnovala příběhu svedené dívky a kajícího se svůdce.

Román vznikal velice pozvolna. Autor se k němu vracel, poté ho odkládal, psal díla jiná a následně se na něm opět snažil pracovat. Dlouho nebyl spokojen. V jeho deníkovém zápisu z 5. ledna roku 1897 dokonce najdeme ohledně románu poznámku, že je «*все неверно, слабо. Трудно поправлять испорченное... Едва ли кончу. Очень все испорчено*».⁹⁶ Z původní povídky zůstaly jen hlavní motivy, ale zato byly rozšířeny o mnohé ideové postoje autora a vzniklo dílo nesporně výjimečné.

Román byl vydán roku 1899, přičemž reakce na něj se různily. Jedněmi byl román považován za jeden z vrcholů sociální prózy, zatímco jiní ho vnímali spíše za «*социально-моральный памфлет и увидели в нем вовсе не роман, но, так сказать, обвинительный акт*».⁹⁷ Román vycházel na pokračování spolu s ilustracemi L. O. Pasternaka v časopise *Нива*. Ten měl od autora právo vydávat román jako první. Souběžně

⁹⁵БЫЧКОВ, С. Л.Н. *Толстой: Очерк творчества*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1954. s. 421.

⁹⁶ ТОЛСТОЙ Л.Н. *Полное собрание сочинений: Дневники и записные книжки 1895—1899*. Том 53. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1953. с.128

⁹⁷ЛОМУНОВ, К.Н. *Лев Толстой о романе «Воскресение»* [online]. [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <http://feb-web.ru/feb/tolstoy/critics/rtv/rtv-0082.htm>

s Nivou vydávaly Vzkříšení i časopisy v Evropě, konkrétně ve Francii, Německu a Anglii, ovšem s tím rozdílem, že ruské vydání bylo značně upraveno cenzurou, zatímco zahraniční vydavatelství tiskla celý text. Tím byly způsobeny dvě přestávky v tisku, kdy ruské vydání muselo přerušit svůj tisk a dát možnost zahraničním listům vydat kapitoly, které nebylo možno vydat v Rusku a nenarušit tak souběžné vydávání románu.

9. Odsouzení soudního systému

Lev Nikolajevič Tolstoj ukazuje zkaženost soudního systému ve všech jeho vrstvách. Život člověka je příliš komplexní na to, aby se jeho jednání v určité situaci mohlo posuzovat samostatně, odděleně od okolností, motivů, prostředí atd. Jelikož soud nemůže spravedlivě vyhodnotit motivy člověka, jeho životní situaci a současný pravý stav věcí, není schopen spravedlivě rozhodovat. Člověk nemá právo soudit dalšího člověka i kvůli své vlastní vině. Tolstoj velice zajímavě poukazuje na to, že stejný zločin není vždy přijímán společností stejným způsobem. Tento paradox popisuje v XVII. hlavě, kde srovnává vraždy dvou osob z různých tříd. Oba zabili v opilosti a ze zlosti. Jeden je za to krutě potrestán, odloučen od své rodiny a vyslán na Sibiř. Druhý, příslušník vyšší třídy, je ve vazbě v pohodlném prostředí, dostává se mu dobrého jídla i pití a za krátký čas bude opět propuštěn na svobodu. Vražda a zatčení z něj udělají jen zajímavějšího člověka pro ostatní.⁹⁸

Kromě toho má soudní systém a státní správa vůbec velmi špatný vliv na osoby, které se jich účastní. A to nejen na vzaté do vazby a odsouzené, ale i na úředníky, soudce, právníky a vůbec všechny osoby, které přicházejí do styku se soudním systémem a výkonem trestů. V následující části se pokusíme nastínit, v čem přesně vidí Tolstoj nebezpečí pro tyto osoby.

9.1. Pohled Tolstého na účastníky soudního systému

Lev Nikolajevič Tolstoj vyjadřuje v románu myšlenku, že soud není ustanoven pro nastolení a udržování spravedlnosti, nýbrž jen pro *«поддержание словных*

⁹⁸ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 334.

интересов».⁹⁹ Tedy pro ochranu stávajícího řádu, který je výhodný pro vyšší vrstvu společnosti. Dostáváme se tak k jedné z nejvýraznějších etických idejí, vyjádřených v románu: nikdo nemá právo soudit ostatní. Tato stěžejní myšlenka románu je vyjádřena v Něchljudovově otázce: *«Он спрашивал очень простую вещь; он спрашивал: зачем и по какому праву одни люди заперли, мучают, ссылают, секут и убивают других людей, тогда как они сами точно такие же, как и те, которых они мучают, секут, убивают?»*¹⁰⁰ Něchljudov nenašel na tuto otázku odpověď. Snad poprvé se s tímto v díle setkáváme u jednoho z přísedících, který se ke každému projednávanému bodu obžaloby vyjadřoval ve smyslu nevinny s tím, že *«мы сами не святые»*.¹⁰¹ Zákon podle Tolstého není schopen spravedlivě zločiny potrestat. Žádný ze soudců, přísedících, prokurátorů a dalších zúčastněných lidí není lepší než odsouzený, a tudíž nemá ani právo soudit.

Tolstoj tyto lidi ztvárňuje jako osoby, které si na počátku své služby uvědomují, že konají zlo. Poté si ale na situaci zvykají a přizpůsobují své svědomí systému. Tolstoj poukazuje na to, že každý člověk potřebuje považovat svou činnost za dobrou a potřebnou, aby mohl žít normálním životem. *«И потому, каково бы ни было положение человека, он непременно составит себе такой взгляд на людскую жизнь вообще, при котором его деятельность действительно будет казаться ему важною и хорошею»*.¹⁰² Stejně tak tito lidé přizpůsobují svůj pohled na život tak, aby bylo jejich místo ve společnosti prospěšné a důležité v jejich vlastních očích.

Do celého díla jsou vpleteny momenty, které ukazují, že si samotní úředníci své morálně nepodložené postavení uvědomují. Vidíme to například u přísedících při prvním soudu s Maslovovou, u nichž *«неестественность и фальшь их положения, которые они в большей или меньшей степени испытывали...прошла, как только они вошли*

⁹⁹ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 414.

¹⁰⁰ Тамtéž s. 402.

¹⁰¹ Тамtéž s. 106.

¹⁰² Тамtéž s. 196.

в совещательную комнату». ¹⁰³ Velmi skličující pocit měl i inspektor dohlízející na návštěvy ve věznicích. «Очевидно было, что как ни искусны и ни стары и привычны были доводы, позволяющие людям делать зло другим, не чувствуя себя за него ответственными, смотритель не мог не сознавать, что он один из виновников того горя, которое проявилось в этой комнате; и ему, очевидно, было ужасно тяжело». ¹⁰⁴

Toto přizpůsobení vlastního svědomí soudnímu systému způsobuje, že jsou sloužící ještě horšími lidmi, než ti, které soudí. Tito lidé postrádají základní lidské vlastnosti. Jsou přísní a bezcitní, již nejsou schopni soucítit s jiným člověkem. Něchljudov o nich přemýšlí takto: «все эти люди: смотритель, конвойные, все эти служащие, большей частью кроткие, добрые люди, сделались злыми только потому, что они служат». ¹⁰⁵ Dokonce o nich smýšlí jako o lidech horších, než jsou násilníci, protože ti se mohou nad člověkem smilovat, zatímco tito lidé už slitování neznají. Služba povoluje člověku jednat s lidmi bez bratrské lásky, nakládat s nimi jako s věcmi a přitom za to nenést žádnou osobní odpovědnost. Kvůli tomuto stavu pak postrádají lásku i soucit k lidem, tedy základní lidské vlastnosti.

Člověk musí považovat své místo v systému za potřebné. To je jeden ze základních požadavků pro to, aby státní moc mohla fungovat. Dalším požadavkem je, aby «ответственность за последствия их поступков с людьми не падала ни на кого отдельно». ¹⁰⁶ Tolstoj upozorňuje na to, že nikdo nenesel následky toho, co se děje z důvodů nedostatků systému. Zvláště jasně to vidíme v Něchljudovových myšlenkách poté, co cestou na nádraží umírá několik odsouzených. Jejich zdravotní stav byl pro dlouhou cestu z věznice na nádraží v době poledních veder letních dnů kritický. Přesto všichni

¹⁰³ Тамтѣж с. 103.

¹⁰⁴ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 240.

¹⁰⁵ Тамтѣж с. 450.

¹⁰⁶ Тамтѣж с. 452.

úředníci, lékaři, strážci plnili své povinnosti podle požadavků zavedeného systému a nikdo na sobě vinu pociťovat nebude. *«Никто не виноват, а люди убиты, и убиты все-таки этими самыми невиноватыми в этих смертях».*¹⁰⁷

Z úvah Něchljudova na toto téma plyne jasný důvod, jak je toto možné. Všichni se zabývali jen svými služebními povinnostmi, které jsou v jejich osobním morálním žebříčku postaveny nad povinnosti lidské. Zločiny, které se konají státní mocí, jsou pečlivě rozděleny mezi občany tak, aby každý plnil pouze zlomek výsledného zla. Nikdo pak nemá výčitky svědomí a důsledkem je jen krutost a hrubost, kterou si ale nikdo neuvědomuje. Něchljudov najednou jasně chápe, že žije ve společnosti, *«где так старательно скрыты были страдания, несомые миллионами людей для обеспечения удобств и удовольствий малого числа, что люди этой среды не видят, не могут видеть этих страданий и потому – жестокости и преступности своей жизни».*¹⁰⁸

Lidé se stali neschopnými soucítit. Ztratili lidskost a stali se tak ještě horšími, než je většina odsouzených. Tato politováníhodná situace je možná proto, že lidé *«признают законом то, что не есть закон, и не признают законом то, что есть вечный закон, неизменный, неотложный закон, самим Богом написанный в сердцах людей».*¹⁰⁹

Na jiném místě ve *Vzkříšení* tento zákon pojmenovává jako svědomí, morální soubor hodnot a přesvědčení, které jsou v nás uloženy od dětství. Výrazně je tento moment viditelný v hlavě XXXV, kde se kolona vězňů míjí s rodinou vyšší třídy. Malý chlapec, ač takovou kolonu vidí poprvé, rozuměl tomu, že tito lidé jsou stejní jako on, jeho rodiče, jako všichni ostatní lidé. *«Он знал еще твердо и несомненно, узнав это прямо от Бога, что люди эти были точно такие же, как и он сам, как и все люди, и что поэтому над этими людьми было кем-то сделано что-то дурное – такое, чего не должно делать».*¹¹⁰

Provedeno to bylo právě lidmi, kteří přehlušili své svědomí i rozum a poddávají se, jednají podle zákona, tradic, zvyků.

¹⁰⁷ Тамtéž s. 449.

¹⁰⁸ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 316.

¹⁰⁹ Тамtéž s. 451.

¹¹⁰ Тамtéž s. 426.

9.2. Pohled Tolstého na odsouzené

Kromě soudců, právníků, prokurátorů, dohlížejících a dalších osob spojených se soudním řízením a výkonem trestů jsou tímto systémem negativně ovlivněni samozřejmě i vzatí do vazby a odsouzení. Tolstoj zastává názor, že v nápravných zařízeních nikdo k nápravě nedojde, jelikož je v prostředí, které zcela znemožňuje nápravu. Život bez práce, lidského zacházení, v neustálém strachu a ponižování vede k zatvrzení lidí. Většina z nich si uvědomuje, že se na nich společnost dopustila bezpráví. Stávají se ještě horšími lidmi. Podle Tolstého můžeme všechny vězně rozdělit do jedné z pěti níže uvedených kategorií. Ani jedna však není doopravdy hodna odsouzení.

Pět kategorií odsouzených:

I. lidé absolutně nevinní, oběti justičních omylů

Bývají to osoby, které byly odsouzeny v důsledku omylu u soudu, nebo byly vzaty do vazby během hromadného zatýkání atp. Často se o jejich nevině ví, ale propuštění na svobodu být nemohou, jelikož se jejich případem nikdo nezabývá a oni sami nemají vlivné známosti, které by jim rozřešení jejich případu mohly zprostředkovat. Osud takových lidí závisí jen na zvůli státních úředníků. «...захватив сотни таких, очевидно не только не виноватых, но и не могущих быть вредными правительству людей, их держали иногда годами в тюрьмах, где они заражались чахоткой, сходили с ума или сами убивали себя».¹¹¹ Šok zažívá Něchljudov poté, co poprosí svou známou Mariette, manželku velice vlivného muže, aby se u něj přimluvila za jednu z nevinných uvězněných žen, a téměř bezprostředně se dovídá, že jeho prosbě bylo vyhověno a žena může být okamžitě osvobozena.¹¹² Do této skupiny můžeme zařadit Maslovovou, skupinu osob držených ve vězení za to, že nemají doklady, žháře Meňšova nebo mnohé osoby zatčené v souvislosti s politickými procesy, například Šustovová, kteří sice sami nebyli vinni, ale mohli by případně posloužit k objasnění jiného případu.

II. lidé odsouzení za činy spáchané za mimořádných okolností nebo v afektu

¹¹¹ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 478.

¹¹² Tamtéž s. 337.

Jsou to tedy takové činy, «которые почти наверное совершили бы в таких же условиях все те, которые судили и наказывали их».¹¹³ Takových bylo podle Něchljudova až 50 % všech odsouzených. Do této skupiny můžeme zařadit například Fedosju, která se ze zoufalství pokusila otrávit svého novomanžela, za kterého byla proti své vůli provdána v šestnácti letech. Otrava neměla pro manžela fatální následky a mladému páru dokonce pomohla vyřešit jejich vztahové problémy. Ještě před doručením předvolání k soudu se Fedosja do svého muže bláznivě zamilovala a smířila se jak s ním, tak s jeho rodiči. Přestože se jí u soudu celá rodina zastala, byla odsouzena a vykázána na nucené práce na Sibiř, kam ji následně manžel doprovází. «Несмотря на то, что муж и свекор и в особенности полюбившая ее свекровь старались на суде всеми силами оправдать ее, она была приговорена к ссылке в Сибирь, в каторжные работы».¹¹⁴

III. *lidé odsouzení za trestné činy, které podle jejich morálních pravidel trestnými činy nejsou*

Tito lidé považují své činy za nezávadné, neohrožují jimi ostatní občany, ale přinášejí újmu státu nebo církvi nejčastěji krádežemi státního či církevního majetku, nezdaněným prodejem a podobně.

IV. *politictí vězni*

V této skupině jsou lidé, kteří stojí morálně výše, než je průměrná úroveň obyvatelstva a chtějí tuto úroveň zvýšit. Je to inteligence, která je zatýkána v boji se státní mocí. Řadíme sem i lidi, kteří odmítají oficiální církve s jejími zvyklostmi a pravidly a vyznávají jinou víru. Tito „sektáři“ mají odlišné morální hodnoty, které jsou pravoslavné církvi nepohodlné, i když zlo nikomu nepůsobí.

¹¹³ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 399.

¹¹⁴ Тамtéž s. 141.

V. osoby označované jako „zločinecké typy“

Sem zařazujeme osoby, *«перед которыми общество было гораздо больше виновато, чем они перед обществом. Это были люди заброшенные, одуренные постоянным угнетением и соблазнами»*.¹¹⁵ Jedná se o společenskou spodinu, vyrůstající ve špatných poměrech a závadném prostředí, které ovlivňuje jejich vývoj od útlého dětství. Takové děti nejsou dostatečně motivovány, nemají dostatek podnětů pro správný vývoj, nejsou učeny ukázněnosti. Jejich hodnoty, postoje a chování pak nejsou v souladu se standardy střední a vyšší třídy. Vyrůstají z nich dospělí, kteří mají problém se zařazením do běžné společnosti, protože nemají potřebné návyky. Mají výrazně vyšší předpoklady pro nezřízený život, než osoby vyrůstající a pohybující se v nezávadném prostředí.

Vidíme, že jedni se stali kvůli své službě bezcitnými lidmi neschopnými soucítit, a tedy lidmi horšími než většina jejich odsouzených. Druzí kvůli nelidskému zacházení, ponižování, nicnedělání a dalším okolnostem vyšli z vězení ještě nečestnější, než do něj nastoupili. Veškerá snaha o nápravu přinesla jen ještě větší rozvrat.

10. Obhajoba neprotivení se zlu

Nejvýraznější etickou idejí vyjádřenou v románu, je myšlenka neprotivení se zlu, ke které postupně docházíme skrz vykreslení všech nedostatků soudního systému. Tolstoj v celém románu ukazuje mezery v tomto systému, jeho nemorálnost, neschopnost jakkoli změnit k lepšímu byť jen jediného vězně. Rozřešení tohoto kruhu násilí a krutosti podává Tolstoj téměř stylem traktátu v poslední kapitole.

Děje se tak prostřednictvím myšlenkového proudu Něchljudova. Všechno zlo a bolest vyvěrá podle něj z nadřazenosti jedněch vůči druhým. Něchljudov v průběhu románu spěje k jasné myšlence, že jedině souzením sebe sama může společnost dojít ke zlepšení situace. Každý musí uznat sebe samotného za stejně nehodnou osobu, jako jsou ti, které by případně měl soudit, a proto by se měl tohoto soudu vzdát. *«Ему ясно стало теперь, что все то страшное зло, которого он был свидетелем в тюрьмах и острогах,*

¹¹⁵ ТОЛСТОЙ, Л. Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 400.

и спокойная самоуверенность тех, которые производили это зло, произошло только от того, что люди хотели делать невозможное дело: будучи злы, исправлять зло. Порочные люди хотели исправлять порочных людей...»¹¹⁶

Jediné východisko z této situace, které se mu zdá nejen teoreticky správné, nýbrž i prakticky možné, ba dokonce jediné možné, je skryto v odpovědi Ježíše Krista na dotaz Petra, jak je zaznamenáno v Matoušově evangeliu: «Тогда Петр приступил к нему и сказал: Господин! сколько раз прощать брату моему, согрешающему против меня? До семи ли раз? Иисус говорит ему: не говорю тебе: до семи, но до седмижды семидесяти раз».¹¹⁷ Tento text vidí Tolstoj jako jediné možné řešení. Námitka, co se zločinci, by podle Tolstého měla smysl jen v případě, kdy by se zločinci za pobytu ve vězeních a při nucených pracích opravdu napravili. Oni se ale nejen nenapравují, ale je prokázáno, že se stávají ještě horšími, než byli. Pokud přihlédneme i k nezanedbatelnému počtu lidí, kteří se stanou zločinci proti lidskosti v důsledku vykonávání své funkce v soudním systému, dojdeme nutně k závěru, že зло se neredukuje, nýbrž se násobí.

Odmítneme-li soud s jeho zákony a budeme-li se řídit pravidly vyjádřenými v evangeliu, nastane na zemi «высшее доступное человечеству благо – Царство Божие на земле».¹¹⁸ Těchto pravidel je pět a zakládají se na textu Matoušova evangelia v páté kapitole od 21. po 48 verš.¹¹⁹ Vidíme zde jasně formulované morální stanovisko autora, které má až přesvědčovací charakter.

Tato pravidla jsou:

První pravidlo (Евангелие от Матфея 5:21-26)

Člověk nejen nesmí zabíjet, nýbrž ani se na bližního hněvat, a pokud by došlo k hádce, musí se s ním co nejdříve smířit.

¹¹⁶ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 567.

¹¹⁷ Евангелие от Матфея 18:21-22

¹¹⁸ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 569.

¹¹⁹ Евангелие от Матфея 5: 21-48

Druhé pravidlo (Евангелие от Матфея 5:27-32)

Člověk musí být věrný své manželce, necizoložit ani netoužit po kráse jiné ženy.

Třetí pravidlo (Евангелие от Матфея 5:33-37)

Člověk nesmí přísahat.

Čtvrté pravidlo (Евангелие от Матфея 5:38-42)

Člověk nesmí nikomu oplácet zlo zlem, má tzv. „nastavit druhou tvář“, má odpouštět a snášet křivdy a neodpírat lidem nic, o co ho žádají.

Páté pravidlo (Евангелие от Матфея 5:43-48)

Člověk nesmí chovat ke svým nepřítelům nenávisť, nýbrž je má milovat, sloužit jim a být jim nápomocen.

11. Vliv evangelia na román Vzkříšení

Vzhledem k těmto závěrečným pravidlům, která Lev Nikolajevič Tolstoj v románu uvádí, i k samotnému názvu díla lze dojít k názoru, že autor nabádá své čtenáře ke křesťanství. Taková myšlenka by ale byla mylná. Základ křesťanské víry, evangelium, ale mělo na tento román nesporně obrovský vliv. Jako důkazem může posloužit už epigraf k danému románu, ve kterém najdeme verše ze tří evangelií. Lev Nikolajevič Tolstoj uznává však jen některé ideje evangelia. Kladně se staví ke zmíněnému neprotivení se zlu zlem, k lásce ve vztahu k bližním, k věrnosti mezi manželi, tedy k morálním standardům. Naprosto však odmítá učení o ukřižování Krista a Jeho zmrtvýchvstání, které věřícím zaručuje vykoupení hříchů a věčný život. Stejně se staví i k eucharistii, která má toto symbolizovat. Na dané téma se plně soustředí v hlavě XXXIX.

Používá zde zlehčující lexikální prostředky pro dosažení ironického účinku. Pro ilustraci zde můžeme uvést tento příklad: «Христос, воскресши, прежде чем улететь на небо

*и сесть по правую руку своего отца».*¹²⁰ Jedná se o parafrázi verše z Markova evangelia, který zní: «*И так Господь, после беседования с ними, вознесся на небо и воссел одесную Бога*».¹²¹ Místo slova «*вознесся*» zde Tolstoj volí zlehčující «*улетел*», což nesporně vzbudilo nevoli církve. Kromě toho také volí napsání slova «*отец*» ve smyslu Boha Otce s malým písmenem jako projev neúcty ke Svaté Trojici. Dále v líčení eucharistie používá z hlediska křesťanského učení nevhodná pojmenování a posměšně popisuje obřadní jednání kněze takto: «*После этого священник унес чашку за перегородку и, допив там всю находившуюся в чашке кровь и съев все кусочки тела Бога... в самом веселом расположении духа... бодрыми шагами вышел из-за перегородки*».¹²²

12. Kritika pravoslavné církve v románu Vzkříšení

Tolstoj na mnoha místech románu poukazuje na nedostatky pravoslavné církve. Zvláště se na to soustředí ve výše zmíněné hlavě XXXIX. Zde popisuje bohoslužbu pro vězně. Ostře kritizuje obřadní oděv kněží, modlitby, jimž prostý lid nerozumí, protože jsou samy o sobě těžko srozumitelné, a navíc jsou odříkávány příliš rychle. Kromě toho je v této hlavě popsáno, že kromě obvyklé bohoslužby kněz připojoval k obřadu i zvláštní část, která měla poskytnout vězňům útěchu a poučení. Tolstoj zde uvádí část této modlitby, ve které se nesmyslně často opakuje jméno Ježíše Krista a ve které se pro toto opakování jen stěží rozeznává smysl. Zřejmě chce upozornit na porušování jednoho z deseti přikázání, které zakazuje užívat Boží jméno nadarmo, ale pravoslavná církev jej zcela opomíjí.

Mezi další nepravosti církve, kterým se v díle Vzkříšení Lev Nikolajevič Tolstoj věnuje, patří spolupráce se státní mocí a její využití k vlastní ochraně. Tolstoj poukazuje na to, že přesto že je církev podle Bible ustanovena samotným Bohem a jak je zmíněno v Matoušově *evangelii* «*...врата ада не одолеют ее*»,¹²³ přesto se tato církev aktivně

¹²⁰ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 175

¹²¹ Евангелие от Марка 16:19

¹²² ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 176

¹²³ Евангелие от Матфея 16:18б

brání jakémukoliv možnému napadení a nevyhýbá se při tom ani fyzickému násilí. Tento motiv vidíme u popisu práce Toporova, který *«очень серьезно был озабочен тем, чтобы какой-нибудь ксендз, пастор или сектант не разрушил ту Церковь, которую не могут одолеть врата ада»*.¹²⁴ Je pravděpodobné, že zde konkrétně naráží na Lukášovo evangelium.¹²⁵ Spojenectví církve a soudního systému si můžeme všimnout i v takových motivech, jako je například obraz Ježíše Krista ve všech věznicích. Velký obraz Ježíše Krista je *«всегдашняя принадлежность всех мест мучительства, как бы в насмешку над его учением»*.¹²⁶

Lev Nikolajevič Tolstoj v románu také upozorňuje na jednání oficiální pravoslavné církve, které je v přímém rozporu s biblickým učením. Zde můžeme uvést jako příklad odsouzení přísahy nad evangeliem, ve kterém je však výslovně jakákoliv přísaha zakázána.¹²⁷ Kritiku takové praxe najdeme v VIII. hlavě v popisu práce kněze u soudu, který se nad svým jednáním vůbec nezamýšlí. Dále se Tolstoj vysmívá obřadnímu oděvu kněží i obřadům samotným. Na mnoha místech rovněž poukazuje na to, že většina lidí vyšší třídy si uvědomuje *«религиозные суеверия»* pravoslavné církve a snižuje tak její váhu.

13. Analýza hlavních postav

V následující části práce se budeme zabývat hlavními postavami románu Tolstého *Vzkříšení*. Budeme se věnovat jejich psychologické analýze. Ta může mít různé formy. Někdy se zaměřuje na vliv společnosti, jindy na vliv vztahů či konkrétních vypjatých situací na osoby. Tolstého nejvíce zajímá *«сам психический процесс, его формы, его законы,*

¹²⁴ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 380.

¹²⁵ *«Дух Господень на Мне; ибо Он помазал Меня благовествовать нищим, и послал Меня исцелять сокрушенных сердцем, проповедовать пленным освобождение, слепым прозрение, отпустить измученных на свободу...»* (Евангелие от Луки 4:18)

¹²⁶ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 234.

¹²⁷ Евангелие от Матфея 5:33-34

диалектика души, чтобы выразиться определенным термином».¹²⁸ Lev Nikolajevič je mistrem vykreslování vnitřních stavů svých hrdinů, jejich pocitů, myšlenek. V jeho dílech můžeme jasně pozorovat, jak se vyvíjejí myšlenky hrdiny, jak se do tohoto procesu zapojují city, vzpomínky, představy. Tolstoj zprostředkovává svým čtenářům vhléd do myšlenkového pochodu svých postav. Jeho vnitřní monology jsou považovány za zcela výjimečné, jak říká i Černyševskij: *«Ни у кого другого из наших писателей не найдете вы психических сцен, подмеченных с этой точки зрения. И, по нашему мнению, та сторона таланта графа Толстого, которая дает ему возможность уловлять эти психические монологи, составляет в его таланте особенную, только ему свойственную силу»*.¹²⁹ Psychickou analýzu najdeme v mnoha dílech ruské literatury. Tolstoj je osobitý zachycením samotného procesu tvorby myšlenek a citů. A právě zájem o tento vývoj spolu s výjimečnou znalostí lidského ducha jej činí nevšedním. Autor *«не ограничивается изображением результатов психического процесса: его интересует самый процесс, - и едва уловимые явления этой внутренней жизни, сменяющиеся одно другим с чрезвычайною быстротою и неистощимым разнообразием, мастерски изображаются графом Толстым»*.¹³⁰

14. Vývoj Kaťuši Maslovové

Kaťuša Maslovová byla vychovávána dvěma starými slečnami statkářkami poté, co jí zemřela matka, neprovdaná robotnice. Výchova však byla ze stran sester nejednotná. Jedna z ní chtěla mít schovanku, pečovala o ni a starala se o její vzdělání. Druhá oproti tomu očekávala, že dítě se později stane jejich hospodyní, a proto si ve vztahu k ní udržovala odstup a měla vysoké nároky. Kaťuša tak nepatřila ani do jedné ze společenských vrstev, ve kterých se nacházela. Byla neobyčejně krásná. Měla černé oči i vlasy, byla štíhlá. Také byla velice hodná, přívětivá a jejími dvěma hlavními rysy byla panensky čistá

¹²⁸ ЧЕРНЫШЕВСКИЙ, Н.Г. Детство и отрочество. Военные рассказы графа Л. Н. Толстого.: Сочинение графа Л. Н. Толстого, СПб. 1856. Правда. 1974.

¹²⁹ ЧЕРНЫШЕВСКИЙ, Н.Г. Детство и отрочество. Военные рассказы графа Л. Н. Толстого.: Сочинение графа Л. Н. Толстого, СПб. 1856. Правда. 1974.

¹³⁰ ЧЕРНЫШЕВСКИЙ, Н.Г. Детство и отрочество. Военные рассказы графа Л. Н. Толстого.: Сочинение графа Л. Н. Толстого, СПб. 1856. Правда. 1974.

láska k Něchljudovovi a láska *«ко всему и ко всем, не только хорошему, что только есть в мире, - к тому нищему, с которым она поцеловалась»*.¹³¹

Ve svých šestnácti letech byla svedena knížetem Něchljudovem, synovcem slečen, do kterého se bezhlavě zamilovala. O její naprosté nevinnosti svědčí reakce na Něchljudovův polibek. Tehdy vykřikla tak, *«как будто он безвозвратно разбил что-то бесконечно драгоценное»*¹³² a utekla od něj. Zamilovanost ji ale zaslepila natolik, že se nakonec svést nechala. Brzy nato zjistila, že je těhotná. Kaťuša během svého těhotenství doufala, že se s Něchljudovem setká, až bude projíždět vlakem kolem. Tak se sice stalo, ale všechny její naděje ve šťastnou budoucnost v ten večer zmizely úplně. Viděla ho v čistém, teplém vagónu, ve kterém se spolu se svými přáteli něčemu smál, zatímco ona stála v dešti, v zimě a nosila jeho dítě. Naplnila ji zlost a rozčarování. *«С той страшной ночи она перестала верить в добро. Она прежде сама верила в добро и в то, что люди верят в него, но с той ночи убедилась, что никто не верит в это и что все, что говорят про Бога и добро, все это делают только для того, чтобы обмануть людей»*.¹³³ Jestliže ji využil, opustil a vysmál se jejím citům ten, kterého milovala nadevše a který byl nejlepší ze všech lidí, pak dobro a láska není a být nemůže.

Narozené dítě nakonec zemřelo, Maslovová odešla od tetiček knížete a po dalších nepříjemných zkušenostech s muži nakonec našla dlouhodobé zaměstnání v nevěstinci. Tam využívala svůj půvab pro finanční zisk. Morální úpadek, který Maslovová viděla kolem sebe, a bezohledná sebestřednost mužů ji silně ovlivnily. I nadále ale věřila lidem, a tak se dostala do situace, kvůli které byla neprávem obviněna z vraždy a musela stanout před soudem. Jakoukoliv vinu odmítá ale i přesto, že se zjevně jednalo o chybu, byla odsouzena za vraždu.

Maslovová se ve věznici setkává s Něchljudovem, kterého u soudu nepoznala. Ten s překvapením zjišťuje, že se vůbec nestydí za své postavení prostitutky, naopak se jím téměř pyšní. Stejně tak jako každý jiný člověk potřebovala mít i Kaťuša takový pohled na svět,

¹³¹ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 76.

¹³² Тамtéž s. 78.

¹³³ Тамtéž s. 171.

ve kterém by její role byla význačná a dobrá. *«И такой взгляд на свою жизнь и свое место в мире составилась у Масловой. Она была проститутка, приговоренная к каторге, и, несмотря на это, она составила себе такое мировоззрение, при котором могла одобрить себя и даже гордиться перед людьми своим положением».*¹³⁴ Částečně z tohoto důvodu odmítá Nechljudovovu nabídku k sňatku. Ve světě, ve kterém žije kníže, by si své dobré mínění o sobě již nemohla uchovat a trpěla by tím.

I přes zjevnou snahu Něchljudova se k němu chová velice chladně a odtažitě. Uvědomuje si, že to kníže dělá jen z pocitu viny, a toto vědomí je jí odporné. Vyčítá mu, že se díky ní chce zachránit: *«ты мной в этой жизни услаждался, мной же хочешь и на том свете спастись! Противен ты мне...»*¹³⁵ Rozhovor s ním jí připomněl celý její hluboký pád. Uvědomila si, jak jiný by její život mohl být, kdyby mu byla nepodlehla. Znovu pocítila všechnu bolest, kterou jí způsobil, ponížení, které cítila, když jí dal sto rublů jako odplatu. Donutil ji cítit se jako prostitutka, i když byla ještě úplně čistá a cítila k němu nejpřímnější lásku. Něchljudov zasadil hlubokou ránu její duši, která se teď znovu jitřila. Slibovala sama sobě, že knížeti *«не позволит духовно воспользоваться ею, как он воспользовался ею телесно».*¹³⁶ Velice jasně si to uvědomí poté, co jí Něchljudov přinesl fotografii z jejich mládí. Vzpomněla si na to, jak nevinná a čistá tehdy byla, jakým žila životem. Pak přišlo zklamání v knížeti, poté s dalšími muži, vzpomínala na studenta, jenž jí sliboval, že ji z nevěstince vykoupí, ale nepřišel. Vzpomínala na to, co musela snášet v nevěstinci a nenáviděla Něchljudova, jelikož byl toho všeho příčinou.

Po určité době však Kaťuša opět pocítí k Něchljudovovi náklonnost, navzdory své bolesti má radost z toho, že jí slouží a na nabídce k sňatku trvá, i když navenek tuto svou změnu nedává znát. Začne plnit všechna jeho přání a přemýšlí i o tom, jak by mohla být po jeho boku šťastná. Přestane pít, kouřit, flirtovat s muži, přijme práci služky na dětském oddělení, kterou jí Něchljudov zařídil, a doufá, že si těchto změn všimne a ocení je. *«Она уже давно опять любила его, и любила так, что невольно исполняла все то, что и чего*

¹³⁴ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 197.

¹³⁵ Тамtéž s. 215.

¹³⁶ Тамtéž s. 315.

он желал от нее». ¹³⁷ A pokud i nadále nesouhlasila se sňatkem, pak jedině proto, že nevěřila v to, že by s ní kníže mohl být šťastný.

Maslovovou propustí z nemocnice a řeknou Něchljudovovi, že měla milostný vztah s lékařem. Nejdříve měla Maslovová chuť se hájit, vše vysvětlit, ale poté pocítila, že kníže je přesvědčen o pravdivosti nespravedlivého obvinění, je hluboce raněna a rozhodne se mlčet, aby nepropukla v pláč. Kníže bere toto mlčení za důkaz její viny a ji toto tíží více, než že druhý soud skončil stejně jako ten první a ona již nemá téměř žádnou naději na záchranu. *«То, что он может думать теперь, что она сделала что-нибудь дурное в больнице, мучало ее больше, чем известие о том, что она окончательно приговорена к каторге».* ¹³⁸

Vidíme zde tedy jasně duchovní obrodu Maslovové. To, čím se dříve pyšnila, je jí nyní odporne. Snaží se žít lepší život, aby splnila vše, co si Něchljudov přeje. Sama však dokáže uznat, že kníže ji nemiluje tou láskou, jakou by si ona přála být milována a že by mu jen kazila život. Je proto schopna vzdát se svého snu ve prospěch knížete. Velký morální posun a opravdové štěstí vidíme u Maslovové při transportu na Sibiř, kde se setkává se skupinou politických vězňů. Seznamuje se s nimi, zamiluje si je a cítí k těmto lidem hlubokou úctu. Zvláště pak zajímavý je její vztah se Simonsonem, velice inteligentním, morálním mužem, který se do ní zamiloval. *«Маслова женским чутьем очень скоро догадалась об этом, и сознание того, что она могла возбудить любовь в таком необыкновенном человеке, подняло ее в своем собственном мнении».* ¹³⁹ Něchljudov jí nabízí sňatek z pocitu viny a ona má pocit, že mu za to musí být vděčná. Simonson jí nabízí to samé, ale z upřímné lásky. Miluje ji takovou, jaká je. Srdečně věří v její morálnost a dobrotu. A Kaťuša *«старалась всеми силами вызвать в себе самые лучшие свойства, какие только она могла себе представить. И это заставляло ее быть такой хорошей, какой она только могла быть».* ¹⁴⁰

¹³⁷ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 396.

¹³⁸ Тамtéž s. 397.

¹³⁹ Тамtéž s. 476

¹⁴⁰ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 476.

Na konci románu Něchljudov slaví ohromný úspěch. Odvolání k carovi přineslo úspěch, Maslovová je zproštěna viny a může z vězení odejít. Kníže jí znovu nabízí sňatek, ale ona odmítá jak sňatek, tak odchod od Simonsona. Spolu s ním je na dobré cestě morálního vzestupu. Paradoxně pro ni na Sibíři ve věznicí nastal díky politickým vězňům čas rozvoje a duchovního utvrzení v pravdě. Ačkoli byla zpočátku kvůli uvěznění hluboce nešťastná, poté jen děkuje Bohu, že jí umožnil žít mezi tak výjimečnými lidmi. Takto se Maslovová dostává zpět k duchovní a morální čistotě, kterou měla před pádem s Něchljudovem.

15. Vývoj Dmitrije Ivanoviče Něchljudova

Dmitrij Ivanovič Něchljudov prochází v průběhu románu nemalým vnitřním vývojem. Jsou zde popsány jeho vnitřní změny od dětství až po dospělý věk. Kníže se narodil v rodině velkostatkáře, a patří tedy od narození k vyšší třídě, jejíž benefity mu umožnily výborné vzdělání a později vlivné známosti. Těchto knížecích výsad se v mladistvém věku chce vzdát ve jménu morálního, dobrého života a *«решил не пользоваться правом собственности на землю и тогда же отдал доставшуюся ему по наследству от отца землю крестьянам»*.¹⁴¹ Mladý Něchljudov však zažívá vnitřní nesrovnalosti, co se týče morálního systému hodnot. Jednání, které vychází z jeho hlubokého přemýšlení a snahy o co nejvyšší morální život, se setkává jen s úsměvy a výroky typu *„notre cher philosophe.“*¹⁴² Je zlehčován a to, co říká je pro ostatní směšné a do jisté míry nemístné. Co sám považoval za dobré, bylo ostatními bagatelizováno, a to, co *«веря себе, он считал дурным, считалось хорошим всеми окружающими его. И кочилось тем, что Нехлюдов сдался»*.¹⁴³ Své snahy se nakonec vzdal a přizpůsobil svůj život očekávání ostatních, což nutně muselo jít ruku v ruce se snížením morálních hodnot. Čas od času u něj sice docházelo k tzv. *«чисткам души»*,¹⁴⁴ při kterých se snažil odstranit ze

¹⁴¹ Tamtéž s. 59.

¹⁴² Tamtéž s. 65.

¹⁴³ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 66.

¹⁴⁴ Tamtéž s. 133.

svého života vše, co překáželo jeho duchovnímu životu, sestavoval si pravidla, podle kterých zamýšlel žít a začínal žít nový život. Nicméně poprvé Lev Nikolajevič Tolstoj Něchljudova představuje v okamžiku, kdy *«никогда еще он не доходил до такого загрязнения, до такого разлада между тем, чего требовала его совесть, и той жизнью, которую он вел, и он ужаснулся, увидев это состояние»*.¹⁴⁵

V úvodu románu se s Něchljudovem setkáváme v době, kdy je to dávno dospělý, samostatný člověk, který již prošel demoralizujícím vlivem vojenské služby. Považuje za přirozené, že se k němu lidé obracejí s úctou, Něchljudov *«принимал это как должное. Если бы его спросили, почему он считает себя выше большинства людей, он не мог бы ответить, так как вся его жизнь не являла никаких особенных достоинств»*.¹⁴⁶ Podobný účinek měla vojenská služba u vybraných pluků, určených pro muže vyšší třídy na všechny zúčastněné a Něchljudov stejně jako ostatní došel do stavu *«полного сумасшествия эгоизма»*.¹⁴⁷

Z tohoto stavu bezmyšlenkovitého opojení hříšným životem vystřízlivěl až setkáním s Kaťušou u soudu, kde byl přísedícím v jejím soudním procesu. Jeho duchovní stránka opět ožívá a on začíná pociťovat vnitřní boj mezi pohodlím současného života a pocitem viny, který sice na nějakou dobu přehlušil, ale teď si jej znovu intenzivně uvědomuje. Něchljudov při soudním jednání vzpomíná na to, jak nízce se k Maslovové zachoval. Opět si připoměl pocity, které měl při snaze svést ji. Uvědomoval si hříšnost svých skutků, ale jelikož věděl, že to samé dělají všichni, zavrhl tento pocit jako známku slabosti. Něchljudovovi bylo *«не только неловко и стыдно, но гадко на себя. Ему бы надо было поверить себе, но он не понял, что эта неловкость и стыд были самые добрые чувства его души»*.¹⁴⁸

Při soudním řízení ho pocit viny úplně pohltil, chápal, že se zachoval k Maslovové krutě, nemorálně. Dokonce u Něchljudova vidíme první zárodek myšlenky o tom, že vůbec

¹⁴⁵ Tamtéž s. 134.

¹⁴⁶ Tamtéž s. 29.

¹⁴⁷ Tamtéž s. 67.

¹⁴⁸ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 78.

nemá právo být přisedícím a soudit jiné, když sám jednal mnohem hůře. V hloubi duše již věděl, že *«нельзя не только самому осуждать кого-нибудь, но смотреть в глаза людям, не говоря уже о том, чтобы считать себя прекрасным, благородным, великодушным молодым человеком, каким он считал себя»*.¹⁴⁹ Během čtení spisu mladému knížeti splývá smrt Smelkova, nemorální život Kaťuši i její nynější postavení v jedno velké obvinění sebe samého. Něchljudov zatím *«все не покорялся тому чувству раскаяния, которое начало говорить в нем»*,¹⁵⁰ ale v hloubi své duše již cítil nejen svou vinu vůči Maslovové, ale tížil ho i celý jeho zkažený, sobecký a bezcitný způsob života. Když se dozvěděl o mylném rozsudku, byl pevně rozhodnut, že musí učinit vše, co je v jeho moci, aby rozhodnutí soudu uvedl na pravou míru. Právě v tento okamžik se Něchljudov dostává na cestu vnitřního obrození.

Kníže je připraven ke všemu se veřejně přiznat, zanechat svých intimních známostí s ženami, omluvit se a dokonce se i oženit s Maslovovou, *«если это нужно»*.¹⁵¹ Uvědomoval si svůj návrat k duchovnímu životu, radoval se z něho, modlil se a natolik byl šťastný, že se rozplakal. Byly to slzy jak dobré, upřímné radosti z duchovního probuzení, tak i *«слезы умиления над самим собою, над своей добродетелью»*.¹⁵² Měl pocit, že je to čin výjimečně obětavý, a proto byl sám na sebe hrdý. Očekával, že Maslovova mu bude vděčná a bude to považovat za neuvěřitelné štěstí. Reakce Kaťuši však byla zcela odlišná od jeho očekávání. Maslovová jeho nabídku odmítla a její reakce donutila uvědomit si všechnu bolest, kterou jí způsobil. Tak se Něchljudovova radost ze své vlastní šlechetnosti proměnila v opravdovou lítost.

Během návštěv vězení a snah o dovolání se k vyšším instancím díky vlivným známostem si Něchljudov začíná uvědomovat, že soudní systém, jehož byl účastníkem, je záležitost zcela nemorální a neefektivní. Při rozhovoru s prokurátorem se vyjádřil takto: *«...я*

¹⁴⁹ Тамтѣж с. 86.

¹⁵⁰ Тамтѣж с. 103.

¹⁵¹ Тамтѣж с. 135.

¹⁵² Тамтѣж с. 135.

считаю всякий суд не только бесполезным, но и безнравственным».¹⁵³ Na jiném místě zase v nejvyšší možné míře cítil *«то чувство нравственной, переходящей в физическую, тошноты»*.¹⁵⁴ Poznává, nakolik nespravedlivý může být soud, jak vlivné známosti mohou posloužit k osvobození lidí, kteří by jinak na toto osvobození neměli šanci. Je znechucen systémem, jelikož nesoudí spravedlivě, známosti a příslušnost ke společenské třídě ospravedlňují leccos, úředníci jednájí podle své z vůle. Něchljudov jasně vidí, že zákon zde není pro ochranu spravedlnosti, ale pro pohodlí určité skupiny lidí, a proto jím začíná opovrhovat.

Něchljudovova vnitřní změna se postupně začíná projevovat navenek. Rozhodne se levně prodat svou půdu rolníkům, což také záhy provede. Dále se díky Maslovové seznámil s dalšími oběťmi soudního systému a vidíme u něj nezanedbatelnou snahu pomoci jim. Snaží se využít k tomu svých známostí, přestože jsou mu již tito lidé nepřijemní. Vidí jejich zkaženost a musí sám sebe ponížovat, aby dosáhl pomoci pro ostatní, i když on sám i vězni jsou mnohdy lepšími lidmi než oslovovaný funkcionář. Zatímco dříve miloval společnost, teď už vidí prázdnotu a bezcitnost lidí vyšší třídy a podle možností se společenským událostem vyhýbá.

Také u něj můžeme vidět výrazný posun k lepšímu v jednání s ostatními lidmi. Nadřazenost postupně ustupuje skromnosti a pokoře. Snaží se se všemi jednat s láskou a porozuměním. Pokud to někde nedodrží, jako například v rozhovoru s manželem své sestry, trápí ho svědomí a omlouvá se. Postupně se z egoistického mladého knížete stává obětavý, pracovitý muž, který se soustředí na pomoc druhým. Do této doby jeho vlastní práce Něchljudova nepaprňovala, *«эти же чужие дела большей частью вызывали радостное настроение»*.¹⁵⁵

K Maslovové pocíťoval Něchljudov soucit. Ani druhý soud nezjednal v jejím případě spravedlnost a v odvolání k carovi již také nevěřil. Rozhodl se následovat ji na Sibiř, kde si měla odpykat svůj nespravedlivě uložený trest. Zde dochází k další krizi Něchljudova.

¹⁵³ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 164.

¹⁵⁴ Тамтѣж с. 241.

¹⁵⁵ ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2. с. 397.

Začíná přemýšlet o tom, zda to všechno byl dobrý nápad. Najednou si uvědomuje, že chce mít normální rodinu, děti, život v čistotě a pohodlí. Chce se vrátit ke svému původnímu způsobu života a Kaťuša je pro něj přítěží. Je to vykresleno například ve chvíli, kdy se s ní znovu setkává a místo radosti je mu těžko. Říká si: «*я жить хочу, хочу семью, детей, хочу человеческой жизни*».¹⁵⁶ Také vědomí, že Simonson projevuje o Kaťušu vážný zájem, snižovalo význam jeho oběti pro ni. Natolik si také zvykl na její lásku, že představa, že by mohla milovat někoho jiného, v něm vzbuzovala pocit žárlivosti.

Ke konci Maslovová Něchljudova opravdu odmítá. Činí tak, protože věří, že by mu byla jen přítěží a spojuje svůj život se Simonsonem. Něchljudovovi je z konečného rozřešení této otázky smutno a cítí i stud. Tato otázka však již byla uzavřena a Něchljudov se v závěru díla zamýšlí nad otázkou jinou. Uvažuje o všem zlu, které při soudním procesu, při návštěvách Maslovové a při transportu na Sibiř viděl. Otevírá evangelium a konečně dochází k poznání o neprotivení se, jak je popsáno výše. Z Kázání na hoře vyvozuje zmíněných pět pravidel pro dobrý, morální život a věří, že budou-li se jimi lidé řídit, nastane na zemi «*высшее доступное благо – Царство Божие на земле*».¹⁵⁷

16. Závěr

Tématem bakalářské práce byly křesťanské motivy v poetice románu Lva Nikolajeviče Tolstého *Vzkříšení*. Lev Nikolajevič Tolstoj má značně konfliktní vztah k pravoslavné církvi. Je zde nepřekonatelná neshoda mezi křesťanstvím v tradičním chápání a autorovým výkladem křesťanského učení. Tolstoj značně pochybuje o poznatelnosti Boha, a proto odmítá dogmata, která o attributech Boha mluví. Jelikož zastává ke křesťanskému učení rozumový přístup, je přesvědčen, že je pravda poznatelná pouze rozumem a odmítá tedy veškeré zázraky nebo magické či symbolické prvky křesťanství. Tolstoj odmítá například učení o Trojici, neomylnost Písma svatého, eucharistii, odmítá uznat Ježíše Krista za Boha, zcela zavrhuje učení o neposkvrněném početí, vzkříšení a posmrtném životě. Lev Nikolajevič Tolstoj tak naprosto popírá základní pravdy drtivé většiny křesťanských denominací.

¹⁵⁶ Tamtéž s. 554.

¹⁵⁷ Tamtéž. 569

Kromě kritiky učení pravoslavné církve je v románu značně vidět i ostrý konflikt se samotnou institucí pravoslavné církve, který se projevuje její ostrou kritikou. Obviňuje ji z toho, že před lidem skrývá pravý smysl křesťanství a místo toho využívá svůj vliv k posílení státní moci. Pravoslavné obřady autor nazývá čarodějnictvím. Kromě pravoslavné církve se autor kladně nevyjadřuje ani o žádné jiné denominaci, jelikož podle něj všechny slouží k rozdělení lidí místo jejich sjednocení, a proto je to jev nežádoucí. Biblické učení o církvi odmítá.

Z celého učení Bible uznává Lev Nikolajevič Tostoj pouze evangelia. Nutno však dodat, že ani ta nevnímá jako neomylnou, Bohem inspirovanou pravdu. Některé jejich části zcela ignoruje, jiným přikládá velkou váhu. Nejsilnější vliv na něj měla pátá kapitola Matoušova evangelia, kterou autor ve svém díle cituje. Vyvozuje z ní pět nejdůležitějších pravidel, která jsou jasně formulována v závěru románu. Podle nich nesmí člověk zabíjet, být nevěrný, přísahat, nemá splácet zlo zlem a nesmí chovat nenávisť ke svým nepřátelům. Dodržování tohoto učení zaručí podle autora nastoupení království Božího na zemi.

Zvláštní pozornost věnoval Tolstoj v románu myšlence neprotivení se zlu zlem. Vykládá ji doslova a vyzývá tak k absolutnímu pacifismu. Člověk nemá právo fyzicky bránit sebe, ostatní ani stát. Odtud plyne i autorova ostrá kritika soudního systému a záležitostí s ním spojených. Autor předkládá důkazy o jeho neblahém vlivu jak na odsouzené, tak na úředníky, soudce a vůbec všechny osoby, které se podílejí na soudním řízení a vazbě. Odsouzené rozděluje do pěti kategorií, z nichž ani jedna podle jeho mínění není hodná odsouzení. Soudní systém neumožňuje zločincům nápravu, ale naopak je morálně dále kazí. Proto jej autor prohlašuje za amorální.

Velmi zajímavý je i vývoj hlavních hrdinů románu. Kat'uška Maslovová i Dmitrij Něchljudov zažívají výrazný morální úpadek. Duchovní život Maslovové je zcela přerušeno zneužitím Něchljudovem. V průběhu románu se však vyvíjí a je vzkříšena k duchovní a morální čistotě. Uvěznění, za které se velice styděla, jí přineslo známosti s výjimečně morálními lidmi a ona se tak paradoxně vydává na cestu morálního vzestupu.

Podobně je to i s Něchljudovem. Ten žil v době svého mládí nadprůměrně morálním životem. Po svedení Kat'ušky a vojenské službě jsme však u něj pozorovali duchovní smrt.

Kníže se propadá k nemorálnímu životu, je egoistický a nečestný. Považuje to ale za normální věc a sám sebe vidí jako výborného člověka. Tento chod věcí naruší až velký otřes, který zažívá při soudu s Maslovovou. Kníže si najednou plně uvědomuje svou vinu na jejím hlubokém pádu. Soud představuje v jeho životě okamžik zlomu. Kníže začíná znovu usilovat o dobrý, morální život a snaží se odčinit své hříchy. Výrazně se u něj projevuje snaha o pomoc jak Maslovové, tak i dalším spoluvězněm. Něchljudov začíná využívat svých vlivných známostí k osvobození, nebo alespoň ke zlepšení životních podmínek pro odsouzené. Svou půdu prodá rolníkům, snaží se zbavit se přebytečného jmění, na které podle svého svědomí nemá právo. Je zde zjevná obnova dřívějšího duchovního života. Kníže se znovu modlí a přemýšlí nad filozofickými otázkami.

Právě skrze Něchljudova formuluje Lev Nikolajevič Tolstoj v závěru hlavní etickou myšlenku románu, která spočívá v nenásilí a neprotivení se zlu zlem. Něchljudov během soudního řízení a cesty na Sibiř zjišťuje, nakolik je soudní systém nemorální a neefektivní. Vidí ho jako velké zlo a během celého románu se snaží přijít na řešení, které by tento morální problém mohlo vyřešit. To objevuje v Matoušově evangeliu. Dochází k poznání toho, že jedině neprotivením se zlu zlem může lidstvo tento stav změnit. V závěru románu sledujeme u Něchljudova zcela odlišný duchovní život než na jeho počátku. Vidíme člověka morálního, který je plně odhodlaný vést dobrý život, jehož středem není on sám, nýbrž lidé kolem něj. Vidíme, že v jeho životě nastává nová kapitola, kdy je plně oddán myšlence žít důstojným životem a plnit pravidla, která vyvodil z biblického textu a která podle něj zaručí na zemi mír, lásku a Boží království.

17. Резюме

Темой бакалаврской работы являются христианские мотивы в поэтике романа Льва Николаевича Толстого *Воскресение*. Целью работы было исследовать в романе подход автора к христианскому учению. Первая часть работы посвящена истории православной церкви в России, ее догматам и традициям. Далее исследовалась концепция христианского учения Толстого и из нее исходящая идея «непротивления злу насилием».

Следующая часть работы посвящена роману *Воскресение*. Исследовалось, какие основные идейные основы выражены в романе. Анализ текста отражает

негативный взгляд автора на судебную систему. Лев Николаевич Толстой обличает ее аморальность и неэффективность. Он говорит о том, что судебная система негативно влияет на судей, адвокатов и всех остальных участников судебных разбирательств, а также людей, участвующих в исполнении приговоров. Закон, по мнению Толстого, не способен справедливо наказать преступников. Жизнь заключенных в исправительных учреждениях полностью лишает их возможности исправиться. Решение этой моральной и социальной проблемы связано с мыслями содержащимися в Евангелии от Матфея и они также содержатся в заключении романа.

Следующей целью работы был анализ духовного и морального развития образов главных героев. У Масловой и у Нехлюдова было хорошее духовное состояние до совместно проведенной ночи. После этого у Масловой наблюдаем резкий поворот к безнравственности. В случае Нехлюдова особенно сильное развратное влияние оказала на него военная служба. Духовная деградация обоих героев прекращается после их вторичной встречи. Обновление духовной жизни у героев происходит по-разному. Оба героя постепенно возвращаются к любви к ближним и жажде моральной жизни. Они вновь начинают жить духовно и воскресают для новой жизни. Маслова для жизни полной любви и высоких моральных стандартов рядом с Симонсоном, Нехлюдов к жизни по Писанию и для борьбы за непротивление и братскую любовь среди людей.

18. Resumé

Tématem bakalářské práce jsou křesťanské motivy v poetice románu Lva Nikolajeviče Tolstého *Vzkříšení*. Cílem práce bylo sledovat přístup autora ke křesťanskému učení v románu. První část práce se věnuje historii pravoslavné církve v Rusku, jejím dogmatům a tradicím. Dále se zabývá pojetím křesťanského učení Tolstého a z něj vyplývající idey „neprotivení se zlu násilím“.

Další část práce se věnuje románu *Vzkříšení*. Zkoumá, jak jsou hlavní ideová východiska v románu vyjádřena. Analýza textu odráží autorův negativní pohled na soudní systém. Lev Nikolajevič Tolstoj odsuzuje jeho nemorálnost a neefektivnost. Mluví o tom, že má soudní systém rozsáhlé negativní účinky na soudce, advokáty i všechny ostatní účastníky

soudních řízení a osob součinných při výkonu trestů. Zákon není podle mínění Tolstého schopen spravedlivě potrestat zločince. Život odsouzených v nápravných zařízeních zcela znemožňuje nápravu. Rozřešení tohoto morálního a sociálního problému je spojeno s myšlenkami obsaženými v Matoušově evangeliu, což je také obsaženo v závěru románu.

Dalším cílem práce byla analýza duchovního a morálního vývoje hlavních postav. U Maslovové i Něchljudova byl zjištěn dobrý duchovní stav do společně strávené noci. Poté lze u Maslovové pozorovat prudký obrat k nemorálnímu způsobu života. V Něchljudově případě měla zvláště silný demoralizující vliv vojenská služba. Duchovní degradace hrdinů je ukončena po jejich opětovném setkání. Obnova duchovního života probíhá u obou, ale různým způsobem. Obě hlavní postavy se postupně vrací k lásce k bližním a touze po morálním životě. Oba znovu začínají duchovně žít a jsou vzkříšeni k novému životu. Maslovová k životu plnému lásky a vysokých morálních standardů po boku Simonsona, Něchljudov k životu podle Písma a k boji za nenásilí a bratrskou lásku mezi lidmi.

19. Zdroje

Primární literatura

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение*. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. ISBN 978-5-389-05730-2.

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Христианское учение*. Berlin: Heinrich Caspari, 1917.

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Так что же нам делать*. Москва: Посредник, 1907.

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *В чем моя вера?*. Genève: M. Elpidine, libraire-éditeur, 1891.

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Полное собрание сочинений: Дневники из записные книжки 1895—1899*. Том 53. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1953.

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Соединение и перевод четырех Евангелий* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.e-reading.club/book.php?book=56882>

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Ответ на определение синода от 20—22 февраля и на полученные мною по этому случаю письма* [online]. [cit. 2018-07-06]. Dostupné z: <http://www.theosophy.ru/lib/tolstov.htm>

TOLSTOJ, L.N. *Království Boží ve vás*. Přeložil Karel ŠTĚPÁNEK, přeložil Josef BEČKA, přeložil Karel VELEMÍNSKÝ. Petrovice: ALMI, 2016. ISBN 9788087494202

Sekundární zdroje

Ruská sekundární literatura

АБРАМОВИЧ, Н.Я. *Религия Толстого*. Москва: Изд. И.А. Маевского, 1914.

БЫЧКОВ, С. *Л.Н.Толстой: Очерк творчества*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1954.

ГУСЕВ, Н.Н. *Лев Толстой против государства и церкви*. Berlin: J. Ladyschnikow Verlag G. m. b. H., 1917.

ЗЕНЬКОВСКИЙ, С.А. *Русское старообрядчество*. Москва: Институт ДИ-ДИК, 2006. ISBN 978-5-93311-012-5.

САННИКОВ, С.В. *Двадцать веков христианства. Второе тысячелетие.: Учебное пособие по истории христианства*. Одесса: Богомыслие, 2001. ISBN 5-7454-0558-9.

САННИКОВ, С.В. *Фундамент. Начатки учения.: курс начального богословия*. Одесса, 2006. ISBN 966-95823-3-4.

ЧЕРНЫШЕВСКИЙ, Н.Г. *Детство и отрочество. Военные рассказы графа Л. Н. Толстого.: Сочинение графа Л. Н. Толстого, СПб. 1856. Правда. 1974.*

Česká sekundární literatura

CANKOV, Stefan. *Pravoslavné křesťanství východní: jeho podstata a současný stav*. Liga pravoslavné kultury, 1931.

JEHLIČKA, Miloslav. *Vypravěčské umění Lva Tolstého*. Praha: Univerzita Karlova, 1970. Acta Universitatis Carolinae.

MASARYK, Tomáš Garrigue, KAUTMAN, František a Vratislav DOUBEK, ed. *Rusko a Evropa: studie o duchovních prouděch v Rusku*. Rev. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996. ISBN 8090197175.

PUTNA, Martin C. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 9788074295348.

ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 2., dopl. a rozš. vyd. Praha: Nakl. Lidové Noviny, 1995. ISBN 8071062162.

Elektronické zdroje

ЛОМУНОВ, К.Н. *Лев Толстой о романе «Воскресение»* [online]. [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <http://feb-web.ru/feb/tolstoy/critics/rtv/rtv-0082.htm>

ГУМИЛЕВ, Л.Н. *От Руси к России* [online]. [cit. 2019-02-27]. Dostupné z: http://dubenshov.ucoz.ru/2009/dok/gumilev_lev-ot_rusi_do_rossii-royallib.ru.pdf

ГУСЕВ, А.Ф. *О сущности религиозно-нравственного учения Л.Н. Толстого* [online]. Второе вновь переработанное и значительно дополненное издание. Казань: Издание книжного магазина А. А. Дубровина, 1902 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Aleksandr_Gusev/o-sushhnosti-religiozno-nravstvennogo-uchenija-l-n-tolstogo/

Библия Онлайн [online]. 2018 [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <https://www.bibleonline.ru/>

Никео-Цареградский Символ веры [online]. [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <https://www.molitvoslov.com/content/Simvol-very>

Определение Святейшаго Синода, отъ 20-22 февраля 1901 года № 557, съ посланіемъ вернымъ чадамъ Православныя Грекороссійскія Церкви о графе Льве Толстомъ. Церковные ведомости, издаваемые при Святейшем правительствующем Синоде: еженедельное издание с прибавлениями [online]. Санкт-Петербург, 1901, (№ 8 (24 февраля) [online]. [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <https://www.prlib.ru/item/461216>

Cizí sekundární literatura a elektronické zdroje

КОТТРЕЛЛ, Джек. *Вера, переданная святым: Библейская доктрина для современных читателей*. Симферополь: Teaching Ministries International, 2007. ISBN 978-966-8180-92-7.

LEWIS, C.S. *Why I'm Not a Pacifist* [online]. 2014 [cit. 2018-12-06]. Dostupné z: <http://www.cslewis.com/why-im-not-a-pacifist/>

ЛЮТЕР, М. *О светской власти: Избранные произведения*. СПб.: Фонд Лютеранского Наследия, 1997.